

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЛОБОВА Ольга Володимирівна

УДК 37.026:78:008 – 057.87

**ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНА СИСТЕМА
ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки НАПН України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
САВЧЕНКО Олександра Яківна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії початкової освіти

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
МИРОПОЛЬСЬКА Наталія Євгенівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії естетичного виховання;

доктор педагогічних наук, професор
ОЛЕКСЮК Ольга Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут мистецтв, завідувач кафедри
теорії і методики музичної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
ХИЖНА Ольга Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, Інститут мистецтв,
професор кафедри теорії та методики музичної
освіти, хорового співу і диригування.

Захист відбудеться 20 жовтня 2011 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 17 вересня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В.Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реалізація культуротворчої функції освіти зумовлюється необхідністю підвищення загальної культури суспільства й утвердження в педагогічному середовищі парадигми особистісно орієнтованої освіти. Проблема формування людини культури обґрунтована в працях вітчизняних учених (І.Бех, В.Бутенко, О.Жорнова, І.Зязюн, Н.Миропольська, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Савченко, О.Сухомлинська, О.Хижна, О.Щолокова та ін.) і постає визначальним завданням загальноосвітньої школи, де зростає потреба в розвивальній, культуротворчій освіті.

У галузі загальної музичної освіти культуротворчі тенденції конкретизуються у феномені *музичної культури школярів*, що є провідним орієнтиром у визначенні мети музичного навчання в школі. Ця традиція, започаткована Д.Кабалевським у 70-ті роки минулого століття, набула подальшого розвитку в навчальних програмах із музики та музичного мистецтва (Е.Абдуллін, В.Алеєв, О.Лобова, Л.Масол, О.Ростовський, В.Усачова та інші).

Категорія музичної культури особистості є однією з провідних у сфері наукових досліджень (Е.Абдуллін, Л.Горюнова, Н.Гузій, О.Ростовський, Р.Тельчарова, Л.Хлебникова, Л.Школяр та ін.), що підтверджують дисертації нового тисячоліття, присвячені формуванню окремих складових музично-культурного феномена учнів: музичних знань (О.Чайковська), музичних і музично-творчих здібностей (О.Коваль, К.Стецюк), художньо-образного та творчого мислення дітей у процесі мистецької діяльності (Н.Батюк, В.Григор'єва), інтересу до музичного виконавства (Т.Кротова) тощо.

Водночас, аналіз стану дослідження проблеми засвідчує різноманітність і неузгодженість підходів до визначення сутності музичної культури школяра. Так, лише протягом останніх десятиріч зі змістом цієї категорії пов'язувалися: система музичних знань, умінь і навичок; емоційне, свідоме та дієво-практичне ставлення до музики; музичний досвід, музична грамотність і музично-творчий розвиток; музичні розвиненість і освіченість тощо.

Отже, попри тривале та широке використання, категорія музичної культури школяра наразі не набула остаточного визначення й структурування. Це впливає на практику загальної освіти, де поняття музичної культури часто постає не науковою дефініцією, а метафоричним виразом.

Досить складною є ситуація й щодо дидактики та методики становлення музичної культури дітей, адже в реаліях шкільного життя уроки музики нерідко зводяться лише до набуття знань, умінь і навичок, що свідчить про недостатньо повне використання можливостей музичного мистецтва для культурного зростання учнів.

Проблеми формування музичної культури дітей у системі загальної музичної освіти зазвичай висвітлюються фрагментарно, торкаючись лише окремих складових музично-культурного феномену.

Недостатньо розкриті можливості музичної освіти щодо формування музичної обізнаності й загальнокультурної компетентності, гармонійного розвитку та виховання дітей тощо. Надзвичайно гострою залишається проблема відбору змісту шкільних підручників із музики, наукового обґрунтування основ їх конструювання та використання у навчально-виховному процесі.

Дослідження щодо формування музичної культури школярів часто відбуваються лише на теоретичному рівні, без утілення наукових положень у практику, а розвідки, спрямовані на практичну реалізацію окремих музично-культурних компонентів, не знімають проблему гармонізації усіх складових музичної культури учнів і створення належних передумов для повноцінного формування цієї інтегративної якості в цілому.

Зростання значення феномену музичної культури особистості в системі шкільної освіти стикається з тенденціями недостатньо чіткого й обґрунтованого визначення його сутності, змісту і структури в нових соціально-педагогічних умовах. Це, в свою чергу, дозволяє окреслити низку проблем у формуванні музичної культури школярів:

- 1) сучасні тенденції розвитку загальної освіти вимагають розуміння музичної культури як невід'ємної складової гармонійного розвитку та різнобічного виховання школяра, що зумовлює необхідність визначення відповідної структурної організації цього особистісного феномену;
- 2) нове розуміння сутності й структури музичної культури школяра передбачає зміну дидактико-методичних підходів до її формування, що актуалізує проблему наукового обґрунтування та створення програм і підручників з музики як чинників становлення музичної культури дитини;
- 3) зміни у дидактико-методичному забезпеченні загальної музичної освіти загострюють потреби спеціальної культуротворчої підготовки вчителя музики, зокрема до використання підручників нового типу, оскільки нинішнє покоління педагогів не має достатнього досвіду роботи з навчальною книгою і лише вчиться доцільно застосовувати її на уроці й у самостійній роботі учнів.

Наведений „проблемний ланцюжок” засвідчує необхідність розроблення інноваційної дидактико-методичної системи формування музичної культури учнів загальноосвітніх закладів. Вихідною віковою ланкою її впровадження має стати початкова школа, де найбільш природно й ефективно закладається фундамент культури особистості.

Отже, вивчення науково-педагогічної літератури і стану сучасної музичної освіти засвідчує необхідність розкриття різнобічних ресурсів уроків музики для формування музичної культури школяра. Актуальність і недостатня розробленість означеної проблеми зумовила вибір теми дисертаційного дослідження – *„Дидактико-методична система формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, де є складовою комплексної теми „Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі (2010-2013 роки)” (державний реєстраційний номер 0110U001154).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (протокол № 5 від 27.11.2006 р.) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології України (протокол № 1 від 23.01.2007 р.).

Мета дослідження: розробити й науково обґрунтувати дидактико-методичну систему ефективного формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування музичної культури школярів в умовах особистісно орієнтованої системи загальної музичної освіти.

Предмет дослідження: теорія та методика формування основ музичної культури молодших школярів.

Концепція дослідження базується на методологічних, теоретичних і дидактико-методичних складових наукового пошуку.

Методологічний концепт розуміється як органічне утворення, що поєднує фундаментальні положення різних галузей гуманітарної науки, зокрема: *філософські*, які є методологічною першоосновою дисертаційного дослідження; *загальнопедагогічні*, що визначають стратегічні напрями наукового пошуку; *дидактико-методичні*, які зумовлюють теоретичну сутність і структуру експериментальної системи; *впроваджувальні*, на яких базується створення навчально-методичного ресурсу загальної музичної освіти і практична реалізація положень дидактико-методичної системи.

Теоретичний концепт дослідження ґрунтується на провідних теоріях, ідеях, принципах дидактики та методики музичного навчання, які покладені в основу наукового обґрунтування експериментальної системи. На цих засадах базуються: розуміння *музичної культури школяра* як складного інтегративного утворення; обґрунтування доцільності постановки мети формування *основ музичної культури* молодших школярів і з'ясування її *структури* в контексті загальної музичної освіти; визначення специфічних принципів відбору та реалізації змісту культуротворчої музичної освіти тощо.

Дидактико-методичний концепт дослідження передбачає розроблення й апробацію експериментальної системи формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти.

У контексті дослідження *дидактико-методична система* розглядається як кероване, відкрите, багатокомпонентне утворення, яке цілісно відображує навчальний процес і складається в результаті узгодженого поєднання його елементів.

У *структурі* експериментальної системи виділено цільовий, методологічний, змістовий, процесуальний, підручковий, результативно-оцінювальний та особистісний компоненти. При цьому:

- *особистісний компонент* представлений суб'єктами загальної музичної освіти – учителем і учнем початкових класів;
- *цільовий компонент* ґрунтується на провідних тенденціях розвитку сучасної освіти і зумовлює визначення мети й завдань системи;
- *методологічний* представлений філософським, загальнопедагогічним, дидактико-методичним і впроваджувальним рівнями;
- *змістовий компонент* є стрижнем експериментальної моделі, який реалізується у навчальній програмі та підручниках;
- *процесуальний компонент* передбачає практичне втілення змісту музичної освіти через застосування системи загальнопедагогічних і спеціальних методів навчальної взаємодії вчителя та учнів;
- *підручник* виступає як інтегративний змістовий і технологічний концентр, в якому відображуються й концентруються мета, завдання й методологія системи, специфіка конструювання інноваційного змісту, особливості організації й оцінювання процесу музичного навчання, особистісні характеристики суб'єктів музичної освіти;
- *результативно-оцінювальний компонент* передбачає комплексне оцінювання динаміки формування основ музичної культури молодших школярів та експертну оцінку підручників в умовах довготривалого природного педагогічного експерименту.

Важливими аспектами впровадження експериментальної системи є забезпечення наступності процесу формування музичної культури учнів початкової та основної школи і культуротворча підготовка вчителя.

Окреслені положення покладено в основу *гіпотези дослідження*, яка ґрунтується на припущенні – реалізація культуротворчої функції музичної освіти молодших школярів набуватиме ефективності, якщо:

- 1) *музична культура* розуміється як інтегративне особистісне утворення, що складається з музичної спрямованості, музичної обізнаності, музично-творчої розвиненості й музичної вихованості; формується та виявляється в музичній діяльності і постає необхідним фактором різнобічного розвитку та гармонійного виховання особистості;
- 2) формування основ музичної культури молодших школярів відбувається в контексті *дидактико-методичної системи*, стрижневий компонент якої – культуротворчий зміст музичної освіти – реалізується в навчальній програмі та підручниках;
- 3) управління експериментальною системою здійснюється за умов дотримання *особистісно орієнтованої парадигми* шкільної освіти, *принципів* комплексності, „художньої природовідповідності”, емоціогенності, креативності, наступності формування всіх складових музичної культури учнів безпосередньо у процесі навчання музики.

Відповідно до визначених мети, об'єкта, предмета, концепції та гіпотези дослідження у дисертації розв'язуються такі **завдання**:

- 1) дослідити генезу проблеми формування музичної культури дитини в зарубіжній і вітчизняній освіті;
- 2) визначити сутність, змістовий діапазон і структуру категорії музичної культури особистості, сучасного учня початкової школи зокрема;
- 3) обґрунтувати концепцію та теоретичну модель формування основ музичної культури молодших школярів у загальній музичній освіті;
- 4) розробити зміст культуротворчої музичної освіти й змоделювати його в навчальній програмі та підручниках для початкової школи;
- 5) створити методiku формування основ музичної культури молодших школярів в умовах загальноосвітнього навчального закладу;
- 6) визначити результативність дидактико-методичної системи в умовах масштабного та довготривалого педагогічного експерименту;
- 7) створити дидактико-методичне забезпечення наступності формування музичної культури учнів початкової та основної школи;
- 8) проаналізувати основні підходи до вдосконалення професійної культуротворчої підготовки викладачів музики та вчителів початкових класів.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські основи функціонування та розвитку освіти (В.Андрущенко, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай, В.Огнев'юк та ін.); положення про сутність і рушійні сили розвитку особистості (Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн); системний підхід до експериментальної системи як складного, відкритого утворення (В.Афанасьєв, І.Блауберг, Є.Юдін та ін.); концепції гуманізації, гуманітаризації освіти, особистісно орієнтованого навчання (Ш.Амонашвілі, І.Бех, Г.Балл, В.Кремень, О.Савченко, І.Якіманська та ін.); дослідження з філософії, теорії та історії культури (М.Бахтін, М.Каган, О.Лосєв, Ю.Лотман, М.Мамардашвілі, М.Хайдеггер та ін.); теоретичні основи культуротворчої освіти (Г.Балл, В.Бутенко, О.Жорнова, І.Зязюн, Л.Кондрацька, М.Лещенко, В.Моляко, О.Хижна та ін.); дидактичні та методичні засади педагогіки мистецтва (Л.Масол, Н.Миропольська, О.Олексюк, О.Отич, Г.Падалка, О.Рудницька, В.Сухомлинський, О.Хижна, О.Щолокова), музичного навчання школярів (Е.Абдуллін, Д.Кабалевський, Л.Куненко, О.Ростовський та ін.); положення Законів України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Державних стандартів початкової та основної загальної освіти, навчальні програми з музики тощо.

Теоретичну основу дослідження складають: праці з історії розвитку педагогіки, музичної зокрема (Л.Березівська, О.Михайличенко, А.Сбруєва, О.Сухомлинська, Т.Танько та ін.); концепції інноваційних змін освіти на засадах особистісно орієнтованого, розвивального, компетентнісного підходів (І.Бех, Н.Бібік, В.Бондар, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лозова, О.Пехота, О.Савченко); дослідження функціонування та розвитку педагогічних систем (В.Беспалько, М.Запрудський, О.Кобернік, Н.Кузьміна, Г.Щекатунова та ін.); психологічні

теорії діяльності та розвитку особистості (Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонт'єв, В.Моляко, С.Рубінштейн); результати психолого-педагогічних досліджень у галузі розвивального навчання молодших школярів (П.Гальперін, В.Давидов, Д.Ельконін, Л.Занков, Н.Менчинська, О.Савченко, В.Сухомлинський, Г.Тарасенко, К.Ушинський); положення культуротворчої мистецької освіти (І.Зязюн, М.Лещенко, Н.Миропольська, О.Рудницька, Р.Тельчарова, О.Хижна); ідеї українських педагогів-музикантів М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка; концепції музичної освіти (Е.Жак-Далькроз, К.Орф, З.Кодай, Д.Кабалевський) і підходи до формування музичної культури школярів (Е.Абдуллін, Л.Горюнова, Н.Гузій, Л.Масол, О.Ростовський, Л.Хлебникова, Л.Школяр та ін.); дослідження історії та теорії шкільного підручникотворення і дидактико-методичних особливостей підручників для початкової школи (Ю.Бабанський, В.Беспалько, Д.Зуєв, Я.Кодлюк, І.Лернер, М.Скаткін); праці в галузі підготовки вчителя музики (О.Апраксіна, Л.Арчажникова, Н.Гуральник, О.Єременко, А.Козир, О.Олексюк, О.Отіч, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.).

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези на різних етапах наукового пошуку використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: ретроспективно-порівняльний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, методичної літератури з метою з'ясування стану розроблення досліджуваної проблеми; систематизація, узагальнення, теоретичне моделювання, що надали можливість визначити понятійно-термінологічний апарат, сутність і структуру музичної культури особистості й експериментальної дидактико-методичної системи;
- *емпіричні*: констатувальний і формувальний експерименти, діагностичні методи педагогічного спостереження, опитування, анкетування, аналіз продуктів дитячої творчості й експертних матеріалів з метою визначення ефективності експериментальної дидактико-методичної системи й відповідних підручників;
- *статистичні* методи для обробки даних педагогічної експертизи та перевірки об'єктивності й валідності здобутих результатів педагогічного експерименту.

Організація дослідження. Системне дослідження проблеми формування музичної культури школярів відбувалося протягом 4 взаємопов'язаних етапів:

1. *Теоретико-методологічний* (з 1998 року) – аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблем музичної освіти, державних документів, наявних навчальних програм, підручників і посібників з музики; вивчення стану загальної музичної освіти школярів; накреслення шляхів удосконалення теорії та практики культуротворчого компонента шкільних уроків музики.

2. *Креативно-пошуковий* (з 2001 року) – розроблення дидактико-методичної системи формування музичної культури молодших школярів;

створення експериментальної програми та підручників „Музика” для учнів початкової школи.

3. *Формувально-впроваджувальний* (з 2003 року) – впровадження експериментальної системи формування основ музичної культури молодших школярів й апробація підручників у загальноосвітніх навчальних закладах України; створення підручників „Музичне мистецтво” для учнів основної школи з метою забезпечення наступності реалізації культуротворчих функцій загальної музичної освіти.

4. *Аналітично-коригувальний* (з 2006 року) – узагальнення результатів експериментальної роботи щодо вивчення динаміки формування основ музичної культури молодших школярів, аналіз висновків педагогічної експертизи й коригування змісту підручників „Музика” і „Музичне мистецтво” (згідно з результатами апробації та змінами у Державному стандарті початкової освіти); статистичне оброблення й оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення здобутих результатів.

Уперше:

- теоретично обґрунтовано концептуальні засади *формування основ музичної культури молодших школярів* як мети загальної музичної освіти, що найбільше відповідає психологічним і музично-творчим можливостям учнів початкової школи та передбачає становлення їхньої музичної спрямованості, музичної обізнаності, музичної вихованості й музично-творчої розвиненості;
- розроблено *дидактико-методичну систему формування основ музичної культури молодших школярів* в умовах загальної музичної освіти як кероване, відкрите, складне багатокomпонентне утворення, що цілісно відображує навчальний процес і містить цільовий, методологічний, змістовий, процесуальний, підручниковий, результативно-оцінювальний та особистісний компоненти;
- визначено *принципи відбору та реалізації змісту* культуротворчої системи музичної освіти молодших школярів;
- обґрунтовано й розроблено *дидактичні основи і структурну модель підручника з музики та музичного мистецтва* як змістового й технологічного концентра експериментальної системи, теоретичні підходи до створення й використання комплексів мотиваційних, пізнавальних, розвивальних, виховних складових (у т. ч. дидактичних віршів і казок) у підручниках музичного циклу;
- обґрунтовано *критеріально-рівневе оцінювання* сформованості основ музичної культури молодших школярів у процесі музичної освіти.

Конкретизовано:

- *сутність понять* „музична культура школярів”, „дидактико-методична система формування основ музичної культури”, „зміст музичної освіти”, „музична діяльність учнів” згідно зі специфікою загальної музичної освіти;

- *сутність і структуру музичної культури молодших школярів у контексті формування її основ у загальноосвітніх закладах, де музична культура розглядається як складне особистісне утворення, що забезпечує дитині можливість усвідомленого й адекватного спілкування з музичним мистецтвом у навчанні та житті, є необхідним фактором її різнобічного розвитку та гармонійного виховання;*
- *теоретичні й дидактико-методичні основи культуротворчої музичної освіти як фактора формування музичної культури школярів в умовах особистісно орієнтованого навчання.*

Набули подальшого розвитку:

- знання про особливості та перспективи розвитку музичної освіти школярів у контексті сучасних освітніх тенденцій;
- знання про сутність і структуру музично-творчої діяльності учнів;
- уявлення про шкільний підручник як носій змісту освіти і засіб навчання, виховання та розвитку школярів.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні: *дидактико-методичної системи* формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти, що впроваджена в роботу загальноосвітніх закладів України; *навчальної програми „Музика, 1-4 класи”*, спрямованої на формування музичної культури молодших школярів в умовах загальноосвітніх закладів; *комплекту підручників із музики та музичного мистецтва для 1-8 класів*, які створюють передумови для реалізації культуротворчих функцій музичного навчання та забезпечення наступності формування музичної культури школярів протягом повного курсу загальної музичної освіти; *навчально-методичних матеріалів для вчителів* щодо вдосконалення процесу формування музичної культури школярів, використання програми та підручників у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Підготовлені у процесі дослідження програма „Музика” для 1-4 класів і підручники для 1-8 класів у 2003-2008 роках здобули гриф „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” (Листи МОН України № 1/11-2295 від 6.06.2003; № 1/11-684 від 19.02.2004; № 1/11-171 від 14.01.2005; № 1/11-2191 від 28.04.2007; № 1/11-3190 від 1.07.2008; рішення колегії МОН № 5/1-19 від 18.04.2006; № 5-а/1-19 від 25.04.2006; № 5/1-19 від 12.04.2007).

Програма „Музика” та підручники для 2-6 класів, що з 2003 року використовуються в Україні як основна навчальна література, за результатами апробації затверджені Міністерством освіти і науки України (рішення колегії МОН № 5/9-19 від 30.04.2009, № 12/6-19 від 29.10.2009; накази МОН України № 469 від 20.06.2006, № 650 від 13.07.2009, № 1133 від 15.12.2009).

Матеріали теоретичного й експериментального розділів дослідження, які відображені у монографії, наукових статтях та інших публікаціях, застосовуються у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики та початкових класів і в системі післядипломної педагогічної освіти, зокрема: Бердянського державного педагогічного університету (довідка про

впровадження № 63/260-01 від 7.02.2011); Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/3 від 7.02.2011); Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка від 8.02.2011); Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського (довідка № 25/144 від 10.02.2011); Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (довідка № 0496/01-30/16 від 11.01.2011); Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 180 від 4.02.2011) та ін.

Експериментальна база дослідження визначається двома провідними напрямками впровадження інноваційної дидактико-методичної системи формування музичної культури школярів, що здійснювалася у процесі:

- 1) вивчення динаміки формування основ музичної культури молодших школярів у 15 загальноосвітніх закладах м. Суми (гімназія № 9, ЗОШ №№ 4, 7, 10, 12, 15, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, НВК „Веснянка”) із залученням учителів музики і студентів факультету мистецтв Сумського педагогічного університету імені А.С.Макаренка (безпосереднім формувальним експериментом охоплено 945 учнів з 36 класів, анкетуванням – понад 2 тис. школярів);
- 2) апробації та моніторингу підручників „Музика” і „Музичне мистецтво” у загальноосвітніх навчальних закладах Вінницької, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Херсонської, Черкаської областей України, Автономної республіки Крим (згідно з наказами МОН України № 689 від 31.08.2004; № 487 від 18.08.2005; № 743 від 2.11.2006; № 171 від 28.02.2007; № 322 від 14.04.2008 та ін.).

Вірогідність і достовірність здобутих результатів забезпечуються: науковою та методологічною обґрунтованістю вихідних положень роботи; дотриманням основних принципів педагогічного дослідження; опорою на сучасні теоретичні та практичні досягнення психолого-педагогічних наук; тривалим терміном і масштабністю апробації запропонованої дидактико-методичної системи; можливістю багаторазового відтворення експерименту; репрезентативністю вибірки та використанням статистичних методів оброблення експериментальних даних.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на наукових конференціях і семінарах різного рівня, зокрема:

міжнародних науково-практичних конференціях „Музична культура та освіта у викликах сучасного світу” (Польща, Кельце, 2006); „Контексти музичної педагогіки” (Чехія, Прага, 2007); „Професійна підготовка вчителя музичного мистецтва: від традицій до інновацій” (Полтава, 2008); „Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2008); „Роль звукової середовища в формуванні ментальності молоді” (Липецьк, 2008); „Стратегія розвитку художньої освіти та естетичного виховання молоді в Україні ХХІ століття” (Луганськ, 2010); „Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики”

(Гродно, 2008); I і II науково-практичних конференціях „Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку” (Київ – Суми, 2004; Суми, 2010); II і III науково-практичних конференціях „Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007; 2009); VIII педагогічно-мистецьких читаннях пам’яті професора О.Рудницької (Київ, ІПОД, 2010);

всеукраїнських науково-практичних конференціях „Формування творчої особистості майбутнього вчителя в умовах впровадження інноваційних освітніх технологій” (Суми, 2004); „Проблеми удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя музики в умовах впровадження інноваційно-освітніх технологій” (Суми, 2008); „Актуальні проблеми мистецької освіти в контексті переходу вищої школи до Болонського процесу” (Херсон, 2009); „Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти” (Вінниця, 2009); „Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін” (Суми, 2011);

регіональних науково-методичних і науково-практичних семінарах: „Дидактико-методичні засади загальної музичної освіти й особливості роботи за підручниками „Музика” (Львів, 2004; Івано-Франківськ, 2004; Вінниця, 2004); „Методика роботи з підручниками з дисциплін художньо-естетичного циклу для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів” (Київ, 2006); „Бінарний урок образотворчого мистецтва і музики як засіб формування художньо-естетичного смаку учнів” (Суми, 2010); „Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін та курсів духовно-естетичного спрямування” (Чернівці, 2011); засіданнях методичних об’єднань учителів музики м. Суми (1998-2010).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені в 75 одноосібних друкованих працях, серед яких: монографія „Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика”; навчальні програми „Музика” для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів; підручники „Музика” (2, 3, 4 класи) і „Музичне мистецтво” (5 і 6 класи); посібник для вчителя „Уроки музики в 2 (1) класі”; навчальні посібники для учнів початкових класів; 30 публікацій у фахових виданнях, 5 – у зарубіжних збірниках наукових праць і методичних журналах. Загальний обсяг публікацій становить 313,3 друк. арк.

Дисертацію „Формування творчої активності молодших школярів у процесі музично-естетичного виховання” на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – „Теорія та історія педагогіки” захищено в 1998 році (м. Київ, Інститут педагогіки АПН України). Матеріали кандидатського дослідження у тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, 7 розділів із висновками, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел (456 найменувань, із них 14 іноземними мовами). Загальний обсяг тексту дисертації становить 507 сторінок, з них 405 сторінок

основного тексту. Дисертація містить 28 таблиць, 19 рисунків, що разом з додатками становить 58 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** висвітлено актуальність і стан розроблення проблеми; сформульовано мету, об'єкт, предмет, концепцію, гіпотезу й завдання дослідження; розкрито методологічні та теоретичні основи, наукову новизну і практичну значущість, основні етапи його проведення; наведено відомості щодо експериментальної бази, апробації та публікацій результатів дослідження.

У **першому розділі** „Музична освіта у формуванні особистості дитини: ретроспективний аналіз і сучасні тенденції” проаналізовано: еволюцію педагогічної думки щодо культуротворчої ролі музичного навчання у формуванні особистості; становлення, розбудову та сучасні тенденції розвитку вітчизняної системи загальної музичної освіти школярів.

Ретроспективний аналіз розвитку зарубіжної педагогічної думки свідчить, що ідея формування музичної культури особистості є результатом тривалих пошуків, що ведуть відлік від часів античності. Тоді ж було започатковане, а за доби Відродження відбулося остаточне розмежування спеціалізованої та загальної музичної освіти.

З'ясовано, що спостерігалися різні підходи до розуміння ролі музики у вихованні особистості: від ідеалу музично освіченої людини у Стародавній Греції – до заперечення загальної музичної освіти окремими представниками експериментальної педагогіки на початку ХХ ст. У сучасній зарубіжній школі музичне виховання дітей є необхідною та обов'язковою складовою навчання.

У вітчизняній музичній освіті ідея формування музичної культури особистості пройшла шлях від накопичення досвіду народної педагогіки та фольклорних традицій музичного виховання дітей – до розбудови основ музичного навчання (М.Лисенко, М.Леонтович, К.Стеценко, Я.Степовий, В.Верховинець та ін.) й визнання музичної культури учня важливим орієнтиром музичної педагогіки (Д.Кабалевський, О.Ростовський та ін.).

Виявлено, що протягом усього періоду становлення музично-педагогічної думки тривало поступове накопичення уявлень про складові музичної культури особистості, до яких традиційно відносили: вміння співати й грати на інструментах, музичні здібності тощо. У загальноосвітніх закладах намітилася тенденція до розширення функціональних меж музичного мистецтва, яке стало розглядатися як засіб духовного й естетичного виховання, загального та творчого розвитку школярів тощо.

Визначено, що у сучасних навчальних програмах з музики (колектив авторів під кер. О.Ростовського; автор О.Лобова), музичного мистецтва (кер. Б.Фільц) та мистецтва (кер. Л.Масол) простежується ідея формування музичної культури школяра: від прямої постановки такої мети – до опосередкованої спрямованості на розвиток певних музично-культурних якостей дитини.

Отже, аналіз історії та сучасного стану загальної музичної освіти свідчить, що на початок ХХІ ст. склалися передумови для спрямування уваги фахівців на феномен музичної культури школярів як такий, що може бути визнаний провідним орієнтиром у постановці мети шкільної музичної освіти.

Другий розділ „Теоретико-методологічні засади визначення сутності й структури феномену музичної культури школяра” присвячено: розгляду генези зв'язків культури й освіти; аналізу категорії музичної культури, її змісту й структурування в навчальних програмах і наукових дослідженнях.

Аналіз фахової літератури свідчить, що зближення полюсів освіти й культури є однією з найважливіших тенденцій педагогічного пошуку, яка передбачає розкриття можливостей кожного навчального предмета щодо залучення учня до культурних надбань і становлення його культури.

Зі сферою музичної освіти пов'язана категорія музичної культури, що трактується як сукупність культурно-цивілізаційних надбань людства та інтегрована особистісна характеристика. Водночас, музична культура особистості розглядається як професійна якість музиканта й характеристика дитини, що навчається в загальноосвітньому закладі.

З'ясовано, що, попри тривале застосування у науковому обігу, зміст і структура категорії „музична культура школяра” не набули чітко визначеного статусу. Зокрема, змістовий діапазон особистісної музичної культури пов'язувався з набуттям музичних знань і розвитком здібностей, „балансував” між поняттями „музична грамотність” і „музична діяльність” (Д.Кабалевський), характеризувався мірою засвоєння учнем цінності музичного мистецтва (Е.Абдуллін) тощо. Серед складових музичної культури найчастіше згадуються окремі елементи мотиваційного (музичні інтереси та потреби), когнітивного (знання), діяльнісного (уміння та навички), розвивального (музичні здібності та інші якості дитини) напрямів. Інколи структурні межі музичної культури розширюються до рівнів творчої, естетичної, емоційної, комунікативної, моральної, духовної сфер.

У нашому дослідженні музична культура школяра розглядається як: органічна та необхідна частина художньої та – ширше – духовної культури особистості; мета загальної музичної освіти, яка стосується не обраних школярів, а кожної дитини незалежно від рівня її власне музичної обдарованості; складне інтегративне особистісне утворення, що виникає як поєднання музичних освіченості-розвиненості-вихованості та є необхідною складовою різнобічного розвитку та гармонійного виховання дитини.

Визначено структуру музичної культури школяра, до якої увійшли мотиваційний, емоційний, аксіологічний, теоретичний, практичний, розвивальний і виховний компоненти. У свою чергу, ці компоненти згруповані у чотири блоки: *музична спрямованість, музична обізнаність, музично-творча розвиненість і музична вихованість* дитини. Усі структурні одиниці згуртовано навколо *музичної діяльності*, яка є визначальною умовою та засобом формування музичної культури школяра (рис. 1).

Виявлено, що в умовах особистісно орієнтованої освіти всі складові мають спрямовуватися на розв'язання не лише вузькопредметних цілей, а й сприяти досягненню „надпредметних” – широких розвивальних, виховних, культуротворчих – завдань загальної музичної освіти школярів.

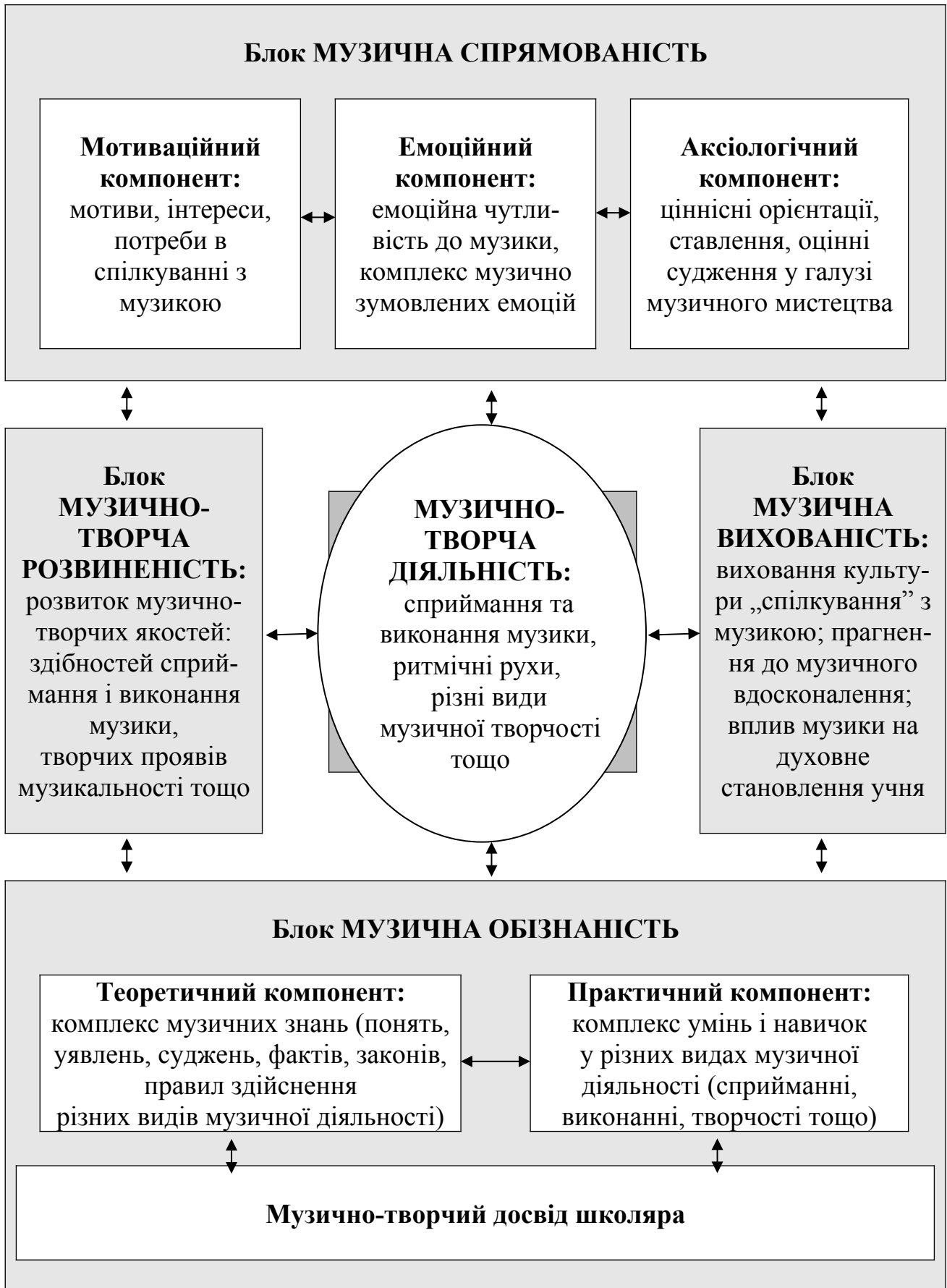

Рис. 1. Структура основ музичної культури молодшого школяра

У третьому розділі „Зміст і структура основ музичної культури молодшого школяра” висвітлено особливості музично-психологічного портрета молодшого школяра як суб’єкта загальної музичної освіти, сутність і специфіку музично-особистісних складових (діяльності, спрямованості, обізнаності, вихованості, розвиненості) у структурі музичної культури дитини.

Виявлено, що молодший шкільний вік є сенситивним для формування основ особистісної музичної культури. Її інтегруючою структурною одиницею виступає *музична діяльність*, основними видами якої визначені: слухацька, виконавська, музикотворча (композиційна) та музикознавча. Ці види діяльності реалізуються в різноманітних формах спілкування дитини з музикою (слухання, співі, грі на музичних інструментах, рухах, імпровізаціях, ознайомленні з теорією та історією музики тощо) та найбільш органічно відображують особистісні складові музичної культури учня.

Музична спрямованість є спонукальною складовою, що зумовлює прагнення дитини спілкуватися з музикою. Водночас усі компоненти спрямованості (мотиваційний, емоційний, аксіологічний) формуються й удосконалюються в різних видах музичної діяльності й опосередковано впливають на загальнокультурну, загальнонавчальну та духовну спрямованість особистості. Таким чином реалізуються гуманістичні „надзавдання” загальної музичної освіти.

Музична обізнаність розглядається як підструктура музичної, загальнокультурної та, опосередковано, загальної компетентностей школяра. Її провідними елементами визначені теоретичні (музичні знання) та практичні (уміння і навички) складові, представлені ключовим, частковим і загальнокультурним рівнями.

Виховний компонент музичної культури молодшого школяра передбачає: власне музичне виховання, загальнокультурне виховання й опосередкований вплив музичної освіти на різнобічне виховання особистості, що конкретизується у формуванні моральних, національних, патріотичних, громадянських, комунікативних, трудових якостей школяра тощо.

У ході дослідної роботи обґрунтовано, що для визначення *розвивального компонента* музичної культури школяра доцільно застосовувати термін „музично-творча розвиненість”. Її основними складовими є: здібності сприймання музики, виконавські здібності і творчі прояви музикальності. До загальнокультурних складових розвитку віднесені: розвиток потреби у художній діяльності, естетичного смаку, основ загальнокультурного мислення; до загальних – розумовий, мовленнєвий, загальнопізнавальний, загальнонавчальний, емоційний, фізичний розвиток тощо.

Встановлено, що наявність досліджень щодо теорії та практики формування окремих музично-культурних компонентів – мотивації, ціннісних орієнтацій, музичних знань, умінь тощо – не знімає проблему комплексного становлення та гармонізації усіх складових музичної культури в системі загальної музичної освіти. Отже, актуальним є створення цілісної дидактико-методичної системи формування основ музичної культури учнів.

У четвертому розділі „*Моделювання дидактико-методичної системи формування основ музичної культури молодших школярів*” висвітлені: концепція, модель, цільові й методологічні основи експериментальної системи, теоретичні засади конструювання її дидактико-методичних компонентів.

З метою реалізації культуротворчих можливостей загальної музичної освіти розроблено *дидактико-методичну систему формування основ музичної культури молодших школярів* – відкрите, цілісне, кероване, багатоконпонентне утворення, яке комплексно відображує навчальний процес і функціонує в результаті узгодженого поєднання його елементів.

Структура дидактико-методичної системи представлена цільовим, методологічним, змістовим, процесуальним компонентами, які інтегруються у навчальних книгах (підручниковий компонент), реалізуються в особистісно орієнтованій взаємодії вчителя й учня та виявляють свою ефективність засобами результативно-оцінювальної підструктури. Важливою ознакою структурно-функціональної моделі є її спрямованість на забезпечення наступності формування музичної культури учнів основної школи (рис. 2).

Цільовий компонент експериментальної системи ґрунтується на провідних тенденціях розвитку загальної та музичної освіти і передбачає визначення: *мети* формування основ музичної культури молодшого школяра; *завдань* комплексного формування складових музичної культури дитини; „*надзавдань*” різнобічного виховання та гармонійного розвитку учня.

Методологічний компонент системи представлений чотирма рівнями:

- філософським (положення філософії освіти; учіння про сутність і рушійні сили розвитку людини, теорії пізнання художніх цінностей та музичної культури; антропологічний, культурологічний, аксіологічний і системний підходи);
- загальнопедагогічним (гуманістичні, особистісно орієнтовані та розвивальні концепції, система педагогічних принципів);
- дидактико-методичним (діяльнісний і структурно-функціональний підходи, семіотично-комунікативна концепція, теорії гри, ідеї та принципи дидактики й методики музичної освіти);
- впроваджувальним, в основу якого покладені наукові теорії та документи, що регламентують створення навчально-методичного ресурсу загальної музичної освіти.

Окреслено *теоретичні основи моделювання дидактико-методичних складових системи*: змісту й процесу навчання та їх відображення у підручниках. Зокрема, *змістовий компонент* постає провідним утворенням, що зумовлює зміст музичної освіти й музично-творчої діяльності школярів, сутність і структуру підручника з музики, специфіку оцінювання результативності навчання дітей на уроках музики.

Для визначення структури змісту музичної освіти молодших школярів враховано, що зміст початкового навчання має бути багатоконпонентним, національним, виконувати не лише навчальні, а й розвивально-виховні функції.

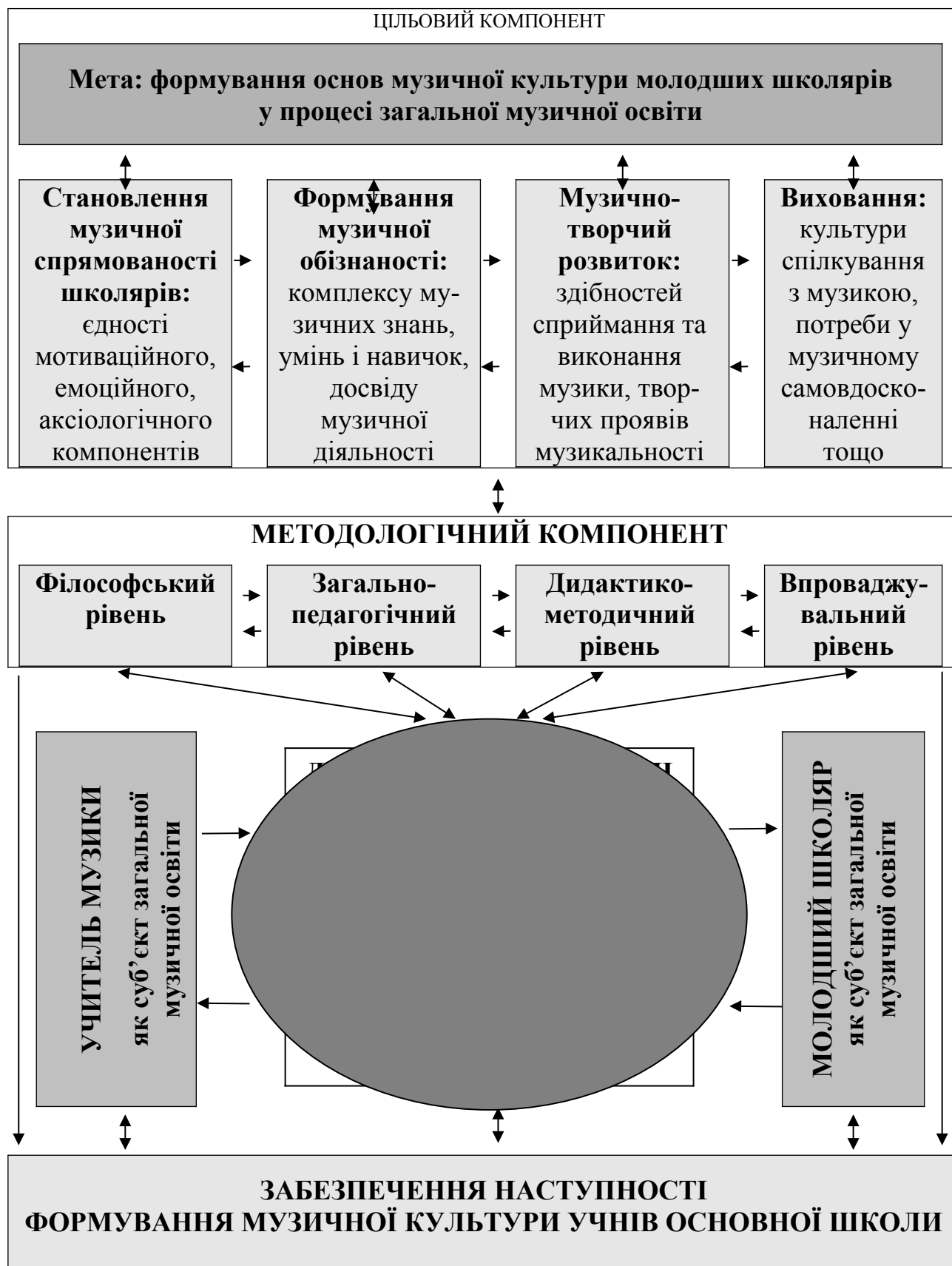

Рис. 2. Структурно-функціональна модель дидактико-методичної системи формування основ музичної культури молодших школярів

Процесуальний компонент розглядається як сфера практичного втілення змісту загальної музичної освіти через систему методів і прийомів навчальної взаємодії вчителя та учнів, а також через зміст шкільного підручника з музики. Специфіка процесуального компонента музичного навчання виявляється у багатозначності його цілей і завдань, полісуб'єктності навчальної взаємодії (учасниками якої є не лише школярі та вчитель, а й опосередковано музичний твір, мистецьке мікросередовище уроку тощо), особливостях структури та методів навчання.

Підручник із музики виступає засобом інтеграції та реалізації цільового, методологічного, змістового, процесуального компонентів експериментальної системи. Значення підручника як системної складової ґрунтується на визнанні його: носієм змісту освіти та засобом навчання; втіленням єдності змістової та процесуальної сторін навчання; цілісною моделлю організації музичної освіти.

Виявлено: попри те, що в сучасних дослідженнях усвідомлення музичного мистецтва як шкільного предмета відбувається саме завдяки створенню підручників, в українській педагогіці теорія шкільного підручника з музики знаходиться на початковому етапі наукового розроблення.

Проведений аналіз є підґрунтям для моделювання змістового, процесуального, підручничкового й результативно-оцінювального компонентів експериментальної системи.

У **п'ятому розділі** „*Змістовий компонент як системоутворювальний фактор моделі формування основ музичної культури молодших школярів*” розкрито принципи відбору і структура змісту загальної музичної освіти в експериментальній системі, його моделювання у програмі й підручниках.

Зміст загальної музичної освіти молодших школярів розглядається як педагогічно адаптована для учнів система музичних знань, умінь, навичок і способів музично-творчої діяльності, що спрямована на формування музичної культури особистості.

Структурними елементами змісту загальної музичної освіти визначені:

- 1) *мотиваційно-ціннісний* – спрямованість на формування любові та емоційно-оцінного ставлення учнів до музики, мотивації музично-творчої діяльності; наявність емоціогенних факторів тощо;
- 2) *когнітивно-теоретичний* – достатній і необхідний комплекс знань про музичне мистецтво, його зв'язки у ланках: музика – людина; музика – життя; музика – людина – життя; музика – інші види мистецтв тощо;
- 3) *діяльнісно-практичний* – опанування комплексом умінь і навичок, способів різних видів музичної діяльності; практика і досвід власних творчих спроб у всіх формах спілкування з мистецтвом;
- 4) *виховний* – моделювання ситуацій, спрямованих на засвоєння норм спілкування з музикою; ознайомлення учнів засобами мистецтва з системою загальнолюдських цінностей і набуття ними відповідного естетичного, емоційного, морального досвіду;
- 5) *розвивальний* – система завдань для розвитку музично-творчих і загальних якостей молодших школярів.

„Ланками” реалізації змісту загальної музичної освіти школярів у експериментальній системі є: навчальна програма, підручник і навчальний процес, де зміст програми та підручників реалізується з урахуванням конкретики шкільного життя.

Детермінантами моделювання змістового компонента музичної освіти у *навчальній програмі „Музика”* є: відповідність вимогам Державного стандарту, меті й завданням формування основ музичної культури учнів; урахування вікових, психологічних, емоційних, музичних, творчих особливостей дітей молодшого шкільного віку; гуманістична й особистісна спрямованість змісту, його ресурси щодо реалізації освітньої, виховної, розвивальної функцій навчання; відображення культуротворчих і світоглядних функцій музичної освіти, інтеграція мистецтв; можливість вільного трактування змісту й дидактико-методичної імпровізації щодо його реалізації; художньо-естетичний, тематично-жанровий, календарний, емоційно-драматургічний принципи побудови змісту; створення передумов для визначення педагогічно доцільного обсягу навчального змісту; розвантаження учнів через мінімізацію змісту з уведенням додаткового матеріалу як засобу диференціації навчання; послідовність і наступність побудови змісту музичної освіти протягом навчання в початковій і основній школі тощо.

Дидактико-методичне втілення зміст загальної музичної освіти знайшов у *підручниках „Музика”*, комплект яких було створено та впроваджено в роботу шкіл України в ході масштабного педагогічного експерименту.

В умовах дослідження підручник відбиває сутнісні ознаки методологічного, цільового, змістового, процесуального й результативно-оцінювального компонентів. Його функціональне призначення як складової системи визначається, насамперед, культуротворчою метою, що передбачає цілісність формування складових музичної культури школяра. Важливою передумовою забезпечення такого комплексного впливу вважаємо повноцінне розкриття в змісті підручника всіх структурних елементів змісту загальної музичної освіти. Іншими факторами, що зумовлюють змістову специфіку сучасного підручника музики, є: гуманістична спрямованість і естетична природа музичної освіти, чуттєво-емоційна основа музичного мистецтва, тематична побудова програми, різноманітність видів музично-творчої діяльності на уроках, різнорівневість музичних і творчих проявів школярів у навчальному процесі тощо.

Враховуючи це, особливостями розроблених підручників є: особистісна орієнтованість реалізації навчального змісту (опора на потреби, інтереси, досвід школярів); моделювання в змісті підручника основних складових навчальної діяльності з підпорядкуванням усіх елементів уроку навчальній темі; різноманітність методів і прийомів навчання для забезпечення гармонійного поєднання основних видів музично-творчої діяльності; емоційна домінанта; перевага евристичних, діалогічних методів, активних видів діяльності зі сприймання та „творення” музики; надання можливості опрацювання навчального матеріалу на різному рівні складності з урахуванням

індивідуальності учня; наявність матеріалу підвищеної складності для використання за вибором учителя; естетизація підручника, наявність у ньому різноманітної наочності, а також текстів і нотних записів пісень для виконання; придатність для самостійної роботи з метою економії урочного часу та більш ефективного використання його для слухання музики, співу, творчих видів діяльності; інтеграція мистецтв і міжпредметні зв'язки, що виявляються у взаємному збагаченні й усвідомленні органічних зв'язків між суміжними видами мистецтва та різними навчальними предметами.

Структурні елементи підручників зумовлюються особливостями галузі „Музичне мистецтво” й експериментальної культуротворчої моделі музичної освіти молодших школярів. Основними складовими підручника є вступна, тематична і заключна частини, а додатковими елементами структури виступають: обкладинка; форзаци, що містять узагальнювальні матеріали (схеми, таблиці тощо) за змістом тематичних блоків; шмуцтитульний аркуш із текстом Державного гімну України. Застосована у підручниках система орієнтування зберігається протягом усього курсу вивчення музичного мистецтва (з поступовим уведенням умовних позначень відповідно до збільшення питомої ваги вербально-текстових компонентів підручника та накопичення музичного досвіду учнів).

Головною структурною одиницею тематичної частини підручника є *навчальна тема*, в якій зміст програми набуває конкретного дидактико-методичного втілення з урахуванням освітніх тенденцій, спрямованості на формування музичної культури, різнобічне виховання та розвиток учня.

Типова структура розгортання тем у підручниках представлена такими етапами: створення позитивного мотиваційного фону, пробудження зацікавленості, стимулювання інтересу й концентрація уваги учнів; актуалізація опорних знань, необхідних для сприйняття навчального матеріалу теми; виклад нового матеріалу, часто в образній, казковій, ігровій, проблемно-пошуковій формі; опрацювання та закріплення здобутих відомостей у різних видах практичної музично-творчої діяльності; узагальнення тематичного матеріалу, визначення його місця в системі навчальних тем, інколи – пропедевтичний перехід до наступної теми.

До змісту навчальних тем уведено основний і варіативний різнорівневий матеріал, що реалізується через систему *навчальних завдань*, які окреслюють логіку розгортання навчальної теми, розкривають зміст навчального матеріалу та можуть бути диференційовані за: видом музично-творчої діяльності учнів; навчальними функціями і спрямуванням особистісного впливу; дидактичною метою (мотиваційні, інформаційні, формувальні, діагностичні тощо); джерелом інформації (словесні, наочні, практичні) і рівнем пізнавальної активності (репродуктивні, евристичні); типом дії (читання, слухання, спів, розглядання, рухи, гра на музичних інструментах тощо); рівнем складності (загальні й підвищеної складності); кількісним складом виконавців (індивідуальні, групові, фронтальні або сольні, ансамблеві, хорові, оркестрові); рівнем самостійності та місцем виконання (класні, домашні) тощо.

Суттєвого значення в змісті підручників набувають різнофункціональні (мотиваційні, пізнавальні, розвивальні, виховні) дидактичні казки та вірші, які виконують функції епіграфів, вступів, пояснень, правил, розповідей, повідомлень, спостережень, роздумів, загадок, жартів, тренінгів, ігор тощо.

Комплексне використання навчальних завдань різних типів створює передумови для забезпечення різноманітності й ефективності навчального процесу на всіх етапах уроку. Уведений до змісту підручників основний матеріал збагачено довідковими елементами „Словничок”, „Зверни увагу, запам’ятай”, додатковою інформацією „Це цікаво знати!”, завданнями для групового та колективного виконання „Попрацюймо разом!” .

Дидактична насиченість підручників надає вчителю можливість педагогічно доцільного добору форм і методів роботи, а також інформаційного, музичного та іншого навчального матеріалу відповідно до поставлених завдань, рівня підготовленості учнів, власних методичних уподобань тощо.

У побудові цілісної тематичної структури підручника суттєве значення має дидактичний принцип „перспективи і ретроспективи” (Д.Кабалевський), згідно з яким навчальний матеріал спирається на вже вивчене і, разом із тим, містить пропедевтичні елементи. Деякі тематичні лінії мають наскрізний розвиток протягом багатьох уроків, а інколи й усього курсу вивчення музики.

Виявлено, що підручник із музики має перспективні резерви щодо формування основ музичної культури молодших школярів, якщо: у його змісті забезпечено узгоджене розкриття мотиваційно-ціннісного, когнітивно-теоретичного, діяльнісно-практичного, розвивального та виховного елементів змісту загальної музичної освіти; зміст навчальної книги особистісно орієнтований, структура підручників, стиль і форма подання навчального матеріалу максимально відповідають особливостям учнів молодшого шкільного віку („дрібна” внутрішньотематична структура; навчальні завдання невеликі за обсягом, різнопланові за видами діяльності тощо); тематичний зміст підручника реалізується через систему словесних, наочних, практичних методів і різнофункціональних навчальних завдань, домінуючими серед яких є ігрові, евристичні, діалогові й інші розвивально-творчі, а пріоритет належить активним видам діяльності зі сприймання та „творення” музики; при цьому забезпечено підпорядкування всіх елементів уроку певній навчальній темі; підручники надають можливості оптимального добору навчального матеріалу відповідно до стану підготовленості учнів і пріоритетних видів музично-естетичної діяльності, опрацювання його на різному рівні складності та є придатними для самостійної роботи; протягом усього курсу навчання збережено: методологічне підґрунтя й дидактичну стилістику навчальної книги, наступність і єдність методичних підходів, наскрізний розвиток провідних тематичних ліній, систему довідкових і додаткових елементів підручника тощо.

Специфічними *принципами* відбору та реалізації змісту шкільної музичної освіти в програмі та підручниках визначені: комплексність формування складових музичної культури школярів, передумовами якої є художня цінність і гуманістична спрямованість навчального змісту, необхідний і достатній рівень

відображення змісту навчального предмета, наявність виховних і розвивальних резервів; „художня природовідповідність” змісту, що вимагає враховувати особливості загального та музичного розвитку, інтересів і потреб учнів, емоційно-образну й технічну доступність навчального матеріалу віковим і музично-психологічним можливостям школярів; емоціогенність навчального матеріалу та його реалізації, що забезпечується урахуванням емоційно-естетичного розвитку школярів, емоційної драматургії навчальної теми й уроку, використанням дидактичних ігор, віршів, казок тощо; творча домінанта – посилення творчої спрямованості всіх елементів змісту музичної освіти і впровадження проблемних, евристичних, креативних завдань в усіх видах навчальної діяльності; компенсаторний принцип, що передбачає надання можливостей компенсувати індивідуальні недоліки музичного розвитку дитини успішним виконанням інших видів музично-творчої діяльності; принцип „продовженої дії”, що забезпечується привабливістю навчального змісту для дитини та створює передумови для реалізації культуротворчих функцій музичної освіти в міжурочний період тощо.

Шостий розділ „Процес і результативність формування основ музичної культури молодших школярів за експериментальною системою” містить загальну характеристику процесу культуротворчої музичної освіти й методичний аналіз формування складових музичної культури дітей у початковій школі; аналіз експериментальної методики діагностики музичної культури молодших школярів і результатів дослідження ефективності дидактико-методичної системи.

Основою реалізації експериментальної дидактико-методичної системи визначено її процесуальний компонент, який стосується, насамперед, організації *процесу навчання* – полісуб’єктної взаємодії учнів і вчителя з мистецькими творами, змістом підручників, художнім мікросередовищем уроку тощо, де у процесі засвоєння молодшими школярами навчального змісту відбувається формування основ їхньої музичної культури.

Процесуальними особливостями експериментальної системи є: виділення у процесі навчання проєктувального, мотиваційно-цільового, музично-діяльнісного, контрольного-оцінювального, прогностувального етапів; впровадження комплексу загальнопедагогічних і спеціальних методів мистецького навчання, що забезпечують різноманітність музично-творчої діяльності учнів; створення умов для комплексного формування складових музичної культури школяра.

З’ясовано, що формування *музичної спрямованості* учнів включає становлення мотиваційної, емоційної та ціннісно-орієнтаційної складових. Чинниками ефективності відповідної методичної роботи визначені: створення на уроці психологічно комфортної, творчої атмосфери; оптимальний відбір змісту музичної освіти; використання системи завдань, які зацікавлюють дитину, викликають бажання власної музичної діяльності на всіх етапах засвоєння та практично-творчого опрацювання навчального матеріалу.

Відповідні функції підручника реалізуються через: музично-дидактичні ігри, елементи театралізації та інсценізації; дидактичні казки та вірші; використання літературних і візуальних творів; рубрику „Це цікаво знати!"; музичні головоломки; завдання, що сприяють розвитку художніх смаків, потреб у спілкуванні з музикою та інших музично-ціннісних орієнтацій. Музична спрямованість є ланкою до розвитку загальнокультурної спрямованості учня.

Формування *музичної обізнаності* націлено на опанування теоретичних і практичних основ музичного мистецтва й відбувається в тісному зв'язку зі слухацькою та виконавською практикою. На становлення цієї складової музичної культури спрямовано навчальну інформацію у формі дидактичних казок і віршів, художніх і публіцистичних розповідей, лаконічно сформульованих правил; використання фольклору, літературних і живописних творів; різні види вокальної та інструментальної виконавської діяльності.

Перспективи досягнення відповідних „надзавдань” освіти пов'язуються зі становленням загальнокультурної компетентності й реалізуються через ознайомлення дітей із широким діапазоном відомостей щодо розвитку світової культури, специфіки різних видів мистецтв, формування навичок розуміння й аналізу літературних, візуальних, сценічних творів.

Виховний компонент дидактико-методичної системи передбачає такі напрями виховання молодших школярів: власне музичне (становлення культури спілкування з музикою в урочній і дозвіллевій діяльності, потреби в музичному самовдосконаленні); загальнокультурне (формування культури споглядання та розуміння мистецьких творів, поведінки в установах культури тощо); гармонійне особистісне (духовне, моральне, естетичне, національне, інтернаціональне, комунікативне, трудове, екологічне, валеологічне тощо).

Передумовами реалізації виховних функцій музичної освіти в експериментальній системі визначені: відповідна спрямованість усього процесу навчальної взаємодії; гуманістичність навчального змісту; націленість дидактичних методів на формування культури спілкування з мистецтвом і збагачення духовного світу школярів; духовні резерви музичного репертуару для слухання й виконання; „приховані” виховні аспекти різних форм колективної музично-естетичної діяльності на уроках тощо.

Розвивальний компонент музичної освіти спрямовано на музичний (слухацький, виконавський і музично-творчий), загальнокультурний (розширення мистецького світогляду, формування загальнокультурного мислення, мовлення тощо) та загальний (розумовий, загальнонавчальний, фізичний тощо) розвиток молодших школярів. Реалізація розвивальних завдань відбувається із застосуванням різноманітних методів слухання і виконання музики, завдань евристичного й креативного типу, вправ на розвиток мовлення, уваги, пам'яті, мислення, навичок розумових дій, загальнонавчальних здібностей, фізичних якостей дитини тощо.

З'ясовано, що *педагогічними умовами* формування основ музичної культури молодших школярів і реалізації відповідних загальнокультурних і „надпредметних” орієнтирів музичної освіти є: систематичність і комплексність

формування всіх складових музичної культури; безпосередній зв'язок музично-культурного становлення дитини з провідними видами навчальної музично-творчої діяльності; підпорядкованість усіх дидактичних елементів темі уроку із забезпеченням різноманітної активної праці учнів і посиленням творчої складової музичної освіти в усіх видах роботи; гнучкий і гуманістичний підхід до врахування індивідуальних можливостей учня, що передбачає створення ситуацій успіху для кожної дитини у різних видах навчальної діяльності; створення психологічно комфортного мікросередовища, коректність і ненав'язливість розвивальних і виховних впливів, що забезпечується емоціогенним змістом й ігровими формами подання матеріалу; тісний взаємозв'язок музичних, загальнокультурних і загальнорозвивальних впливів на особистість у контексті формування окремих складових і музичної культури школяра в цілому; визнання провідної ролі вчителя в забезпеченні педагогічної підтримки ефективної музичної освіти учнів та у розв'язанні культуротворчих завдань експериментальної системи.

Визначення результативності дидактико-методичної системи відбулося у ході довготривалого педагогічного експерименту, основу якого склали:

- 1) виявлення динаміки формування основ музичної культури молодших школярів на визначених критеріально-рівневих засадах (у ході безпосереднього формувального експерименту; через аналіз і узагальнення матеріалів щодо впровадження системи в роботу загальноосвітніх закладів протягом 2003-2010 років);
- 2) експертне оцінювання системи через масову апробацію та моніторинг підручників „Музика” та „Музичне мистецтво” за наказами МОН у різних областях України (2004-2009 роки).

Додатково проведено діагностичну роботу щодо: аналізу забезпечення наступності музичного навчання учнів початкової та основної школи на засадах єдиної концепції автора дослідження; фрагментарної діагностики професійної готовності й ставлення вчителів музики та початкових класів до реалізації культуротворчих, розвивальних і виховних функцій загальної музичної освіти.

Для забезпечення першого напряму дослідної роботи визначено *критерії* та *показники* сформованості музичної культури, які ґрунтуються на її структурі й відповідають компонентам музичної спрямованості, музичної обізнаності, музичної вихованості й музично-творчої розвиненості.

Зважаючи на мету формування основ музичної культури молодшого школяра, до кожної зі структурних складових дібрано один узагальнювальний критерій, що дає достатньо повне уявлення про сформованість певного компонента, зокрема: мотивацію музично-творчої діяльності, музичні знання й уміння школяра, музично-творчі здібності дитини та культуру її спілкування з музикою. Основними показниками сформованості музичної культури в цьому контексті є доступні для спостереження прояви визначених музично-культурних якостей учнів: наявність і стійкість потреб у музично-творчій діяльності, якість і спрямованість музичних інтересів дитини; повнота і глибина знань у галузі музичного мистецтва, сформованість умінь і навичок музично-

творчої діяльності; розвиненість слухових і виконавських здібностей, різноманітність і оригінальність творчих проявів дитячої музикальності; сформованість культури слухача, виконавця у навчанні, дозвіллі, побуті, прагнення дитини до вдосконалення власних музичних якостей.

Для виявлення сформованості основ музичної культури молодших школярів визначено 4 взаємопов'язані рівні, для оцінювання яких застосовано 12-бальну шкалу: початковий (1-3), середній (4-6), достатній (7-9) і високий (10-12). Вибір методів і прийомів оцінювання музичної культури школярів визначено необхідністю психологічно комфортної діагностики в умовах природного експерименту, що не порушує навчально-виховний процес. Контрольні заміри (зрізи) проведено у 1, 4 і 8-му навчальних семестрах (на початку, в середині та на завершення навчання у початковій школі).

Для фіксації результатів розроблено *діагностичну карту*, зміст якої відобразив основні критерії і показники оцінювання музичної культури.

У результаті експертного оцінювання педагогами-музикантами динаміки формування музичної культури учнів, зафіксоване підвищення оцінки всіх параметрів і рівнів сформованості музичної культури школярів, що свідчить про дієвість експериментальної дидактико-методичної системи (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнені результати динаміки формування основ музичної культури молодших школярів (за 12-бальною шкалою)

Етапи проведення діагностики Критерії оцінювання основ музичної культури	Вихідні дані (1-ий семестр, I клас)	Проміжні дані (4-ий семестр, II клас)	Підсумкові дані (8-ий семестр, IV клас)	Коефіцієнт зростання
Міра прояву мотивації музично-творчої діяльності	4,58	7,10	8,47	+3,89
Ступінь сформованості музичних знань й умінь учнів	3,01	7,26	8,69	+5,68
Ступінь розвиненості музично-творчих здібностей	4,34	7,43	8,65	+4,31
Міра вияву культури спілкування учня з музикою	4,49	7,57	8,86	+4,37
Загальна оцінка основ музичної культури учнів	4,10	7,34	8,67	+4,57

Для виявлення значущості розходжень середніх оцінок на початковому та завершальному етапах експерименту здобуті результати опрацьовано за t-критерієм Стьюдента. Результати автоматичного розрахунку за пов'язаними

(залежними) вибірками вихідних і підсумкових даних виявили, що здобуте емпіричне значення знаходиться в зоні значущості.

Про результативність експериментальної системи свідчить і загальне підвищення рівнів сформованості основ музичної культури дітей протягом навчання у початковій школі. Об'єктивність педагогічного оцінювання результативності дидактико-методичної системи забезпечено масштабністю і довготривалістю експериментальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу, репрезентативністю вибірки та використанням статистичних методів оброблення експериментальних даних.

Отже, практичне впровадження й оцінювання дидактико-методичної системи дозволяють стверджувати, що запропоновані підходи та методики створюють достатні передумови для формування основ музичної культури молодших школярів.

Для уточнення висновків щодо ефективності експериментальної системи, до дослідження було залучено інші джерела отримання діагностичних даних (зокрема, експертне оцінювання експериментальних підручників). За результатами широкої апробації в 10 областях України всі експериментальні підручники „Музика” здобули позитивні відгуки фахівців і затверджені МОН України як основна література для вивчення навчального предмета „Музика”.

Для здобуття додаткових відомостей щодо якості й особливостей використання підручників проведено анкетування 40 вчителів музики, які брали безпосередню участь у проведенні формувального експерименту в м. Суми. Зокрема, 80 % респондентів відзначили полегшення праці вчителя у зв'язку з впровадженням підручників; 82,5 % засвідчили, що уроки стали більш цікавими, різноманітними та насиченими. У зв'язку з впровадженням підручників переважна більшість (77,5 %) учителів засвідчили покращення ставлення школярів до уроків музики; підвищення інтересу (72,5 %), якості знань (60 %) і виконання домашніх завдань (25 %). Загальнокультурну функцію розширення світогляду відзначили 67,5 % респондентів. Жодний з експертів не спостерігав негативного впливу роботи з підручниками на ставлення учнів до уроків музики й організацію навчально-виховного процесу.

Отже, матеріали апробації підручників з музики і результати анкетування вчителів дозволяють зробити висновки щодо позитивної ролі навчальних книг і достатньої ефективності запропонованої дидактико-методичної системи у формуванні основ музичної культури молодших школярів.

У **сьомому розділі** „*Дидактико-методичне забезпечення наступності формування музичної культури учнів початкової та основної школи*” розкриті змістова і процесуальна наступність формування музичної культури школярів, а також роль особистості вчителя в цьому процесі.

З'ясовано, що важливим чинником реалізації культуротворчих функцій загальної музичної освіти є *забезпечення наступності формування музичної культури учнів початкової та основної школи*. Передумовами цього визначені: органічний зв'язок навчальних програм із музики (1-4 класи) та музичного мистецтва (5-8 класи), наявність наскрізних тематичних ліній у цілісному курсі

навчання музики; збереження єдиної структури навчальних книг, підходів до організації музично-творчої діяльності дітей тощо.

На цих засадах підготовлено комплект підручників „Музичне мистецтво”, побудованих з урахуванням дидактико-методичних вимог до навчальних книг для молодших школярів і, водночас, вікових особливостей психічного й музичного розвитку підлітків та специфіки їх музичної освіти.

Спільними дидактико-методичними рисами підручників для учнів початкової та основної школи є: створення передумов для комплексного формування усіх складових музичної культури дитини; конструювання змісту підручників із урахуванням „надзавдань” гармонійного розвитку та різнобічного виховання школярів; широке використання діалогових, евристичних, ігрових методів навчання; застосування завдань різного рівня складності для диференційованого навчання школярів; забезпечення придатності книг для самостійної роботи, що дозволяє вивільнити урочний час для активного спілкування з музикою; надання вчителю можливостей для варіативного й творчого відбору дидактичних завдань і музичних творів із урахуванням рівня підготовки конкретної дитячої аудиторії; структурна та стильова наступність у конструюванні змісту й художньому оформленні підручників тощо.

Специфіка підручників із музичного мистецтва характеризується поступовим ускладненням і „укрупненням” завдань, збільшенням питомої ваги текстових компонентів, посиленням інформативності та реалістичності наочного матеріалу. У формуванні музичної спрямованості й обізнаності особливого значення набувають діалогові та проблемно-пошукові методи навчання, нетрадиційні прийоми залучення учнів до музичної діяльності. Домінування евристичних, розвивальних методів, активних видів діяльності зі сприймання та „творення” музики постають дієвим фактором різнобічного розвитку дітей. Естетичний, моральний, національний, патріотичний підтексти, що пронизують матеріали підручників, створюють умови для реалізації особистісно-виховних функцій загальної музичної освіти.

Виявлено, що в реалізації культуротворчих завдань музичної освіти провідним фактором постає *особистість учителя*, професіограма якого в умовах експериментальної системи розглядається в єдності трьох компонентів:

- 1) особистісного, що відображує провідні індивідуально-психологічні риси, необхідні для здійснення музично-педагогічної діяльності;
- 2) професійно-педагогічного, який передбачає наявність цілісного комплексу відповідних здібностей, знань, умінь і навичок тощо;
- 3) музично-фахового, що найбільш повно характеризується феноменом музично-педагогічної культури вчителя.

Серед загальних вимог до організації взаємодії вчителя й учня на уроці музики визначені: гуманістично-стимулювальний стиль спілкування, індивідуальний підхід, оптимістичне прогнозування та створення ситуацій успіху, емоційність викладання, творчість учителя тощо.

Для підвищення фахового рівня сучасного вчителя музики запропоновано спецкурс „Основи формування музичної культури школярів”.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування основ музичної культури молодших школярів надало можливість встановити, що умовою ефективної реалізації культуротворчих функцій загальної музичної освіти є впровадження відповідно спрямованої дидактико-методичної системи. На підставі здобутих у процесі дослідної роботи результатів сформульовано такі висновки:

1. На основі ретроспективного аналізу розвитку музичної освіти виявлено, що ідея формування музичної культури особистості зародилась за часів античності й зазнала численних трансформацій, пов'язаних із різними підходами до розуміння ролі музики у вихованні: від ідеалу музично освіченої та культурної людини у Стародавній Греції – до заперечення загальної музичної освіти окремими представниками експериментальної педагогіки на початку ХХ ст. З'ясовано, що у вітчизняній педагогіці ідея культуротворчої музичної освіти пройшла шлях від накопичення досвіду народної педагогіки та фольклорних традицій музичного виховання дітей до визнання її серед пріоритетів особистісно орієнтованої освіти ХХІ ст.

2. Доведено, що, відображуючи прогресивні уявлення про сутність і завдання загальної музичної освіти, **музична культура школяра** є феноменом, який найбільш органічно втілює комплекс особистісних музичних досягнень учня. У контексті дослідження музична культура школяра розглядається як: складне інтегративне утворення, що надає дитині можливість адекватного й усвідомленого спілкування з музикою в навчанні та житті; органічна та необхідна складова художньої та духовної культури, різнобічного розвитку та гармонійного виховання особистості; мета загальної музичної освіти, що стосується кожної дитини, незалежно від рівня її музичної обдарованості.

Дослідження музично-особистісного портрета сучасного учня початкових класів виявило сенситивність молодшого шкільного віку для формування *основ музичної культури*, тобто її первинного, першорядного підґрунтя, необхідного й достатнього для подальшого музичного становлення особистості.

Визначено **структуру основ музичної культури молодших школярів**, що складається з чотирьох узагальнених блоків: *музичної спрямованості*, яка представлена єдністю мотиваційного, емоційного й аксіологічного компонентів; *музичної обізнаності*, що характеризується комплексом музичних знань, умінь і навичок; *музично-творчої розвиненості* й *музичної вихованості*. Усі структурні одиниці згуртовуються навколо *музичної діяльності*, яка є провідною умовою та засобом формування музичної культури школяра.

Доведено, що в умовах гуманістичної освіти складові музичної культури набувають змістовно-широких, особистісно орієнтованих властивостей, спрямовуючись на вирішення не лише вузькопредметних (суто музичних), а й розвивальних, виховних, культуротворчих завдань загальної музичної освіти.

Встановлено, що, зважаючи на нерозривний зв'язок усіх складових, музична культура школяра постає цілісною характеристикою, що є не сумою певних якостей, а індивідуально-неповторним інтегративним утворенням.

3. Означені теоретичні засади зумовили актуальність створення **дидактико-методичної системи формування основ музичної культури молодших школярів** – складного багатокомпонентного утворення, що цілісно відображує навчально-виховний процес і вибудовується в результаті узгодженого поєднання його елементів.

Метою експериментальної системи визначено формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти (як інтегративної особистісної властивості); *завданнями* – комплексне формування усіх складових музичної культури учнів; „*надзавданнями*” – сприяння гармонійному розвитку та різнобічному вихованню школярів.

Враховуючи провідні тенденції розвитку загальної та музичної освіти, **методологічною основою** системи визначено чотири рівні методології: філософський (положення філософії освіти, теорії музичної культури суспільства й особистості; антропологічний, культурологічний, аксіологічний і системний підходи тощо); загальнопедагогічний (гуманістичні, особистісно орієнтовані та розвивальні концепції, система педагогічних принципів); дидактико-методичний (діяльнісний і структурно-функціональний підходи, семіотично-комунікативна концепція, теорії гри, ідеї та принципи дидактики та методики музичної освіти); впроваджувальний (теорії та документи, що регламентують створення навчально-методичного ресурсу музичної освіти).

Доведено доцільність побудови експериментальної дидактико-методичної системи за структурно-функціональною ознакою та розгляду її як узгодженого поєднання основних компонентів: *цільового, методологічного, змістового, процесуального, підручничового, результативно-оцінювального й особистісних*, представлених суб'єктами навчання – учнем і вчителем.

Специфічною структурною одиницею системи визначено *підручник*, в якому реалізується мета й завдання, інтегруються провідні ідеї цільового, методологічного, змістового та процесуального компонентів, враховуються особливості взаємодії суб'єктів педагогічного процесу й оцінювання результатів музичної освіти школярів.

4. Доведено, що системоутворювальним фактором формування основ музичної культури школярів є **змістовий компонент**, структурними елементами якого визначені: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-теоретичний, діялісно-практичний, розвивальний і виховний.

Обґрунтовано доцільність реалізації змісту загальної музичної освіти в навчальній програмі „Музика” для 1-4 класів і створених на її основі підручниках. Останні розглядаються як інтегруючий фактор формування музичної культури молодших школярів і комплексної реалізації навчальних і розвивально-виховних завдань уроків музики.

Розроблено дидактичні основи та структурну модель підручника з музики, де головною одиницею визначено навчальну тему. Виявлено, що підручник має перспективні резерви щодо формування основ музичної культури молодших школярів, якщо: у його змісті забезпечено узгоджене розкриття всіх елементів змісту загальної музичної освіти, які підпорядковані

певній навчальній темі; зміст навчальної книги особистісно орієнтований, структура підручників, стиль і форма подання навчального матеріалу максимально відповідають особливостям учнів молодшого шкільного віку („дрібна” внутрішньотематична структура; навчальні завдання невеликі за обсягом, різнопланові за видами діяльності тощо); тематичний зміст підручника реалізується через систему дидактичних завдань різного рівня і типу, домінуючими серед яких є ігрові, евристичні, діалогові й інші розвивально-творчі, а пріоритет належить активним видам діяльності зі сприймання та „творення” музики; підручники надають можливості оптимального добору навчального матеріалу відповідно до стану підготовленості учнів, опрацювання його на різному рівні складності та є придатними для самостійної роботи; протягом усього курсу навчання збережено методологічні підґрунтя й дидактичну стилістику навчальної книги, наступність і єдність методичних підходів, наскрізний розвиток провідних тематичних ліній, систему довідкових і додаткових елементів підручника тощо.

У процесі експериментальної роботи основними принципами відбору та реалізації змісту шкільної музичної освіти в програмі та підручниках визначені:

- комплексність формування всіх складових музичної культури молодших школярів;
- „художня природовідповідність” змісту особливостям загального та музичного розвитку учнів;
- емоціогенність навчального матеріалу та його реалізації засобами дидактичних віршів і казок, ігрових і діалогових методів навчання;
- посилення творчої спрямованості змісту музичної освіти через домінування евристичних та інших розвивально-творчих технологій;
- компенсаторний принцип, що створює умови для успішного навчання дітей з різними рівнями музичного розвитку;
- принцип „продовженої дії” навчального змісту музичної освіти в міжурочний період;
- гуманістичний підхід до оцінювання музично-творчої діяльності дітей тощо.

5. Розроблено методику формування основ музичної культури молодших школярів, сферою практичного втілення якої є навчальна взаємодія вчителя та учнів в контексті *процесуального компоненту* системи. Структурними етапами процесу музичного навчання визначені: проєктувальний, мотиваційно-цільовий, музично-діяльнісний, контрольний-оцінювальний і прогностувальний. Розв’язання завдань кожного етапу відбувається через застосування розлогої системи загально-педагогічних і спеціальних методів навчання.

У результаті дослідної роботи *дидактико-методичними особливостями* експериментальної системи визначені: реалізація мети і завдань формування та діагностики музичної культури дитини безпосередньо в навчальному процесі; гуманістична й особистісна орієнтованість змісту, навчального процесу й оцінювання музично-творчої діяльності учнів; спрямованість усіх компонентів

навчання на гармонійний розвиток і різнобічне виховання школяра; різноманітна, цікава, приваблива для учня організація навчання з опорою на його життєвий досвід, враження та переживання; пріоритет ігрових, розвивально-творчих, діалогічних методів і прийомів навчальної полісуб'єктної взаємодії; можливість вільного трактування змісту й дидактико-методичної імпровізації в організації навчальної музично-творчої діяльності; розвантаження учнів через мінімізацію основного змісту з уведенням додаткового матеріалу як засобу диференціації навчання; підсилення інтеграції мистецтв і міжпредметних зв'язків; органічна підпорядкованість усіх дидактичних елементів уроку його темі; наступність, єдність і цілісність змісту й організації процесу музичної освіти на рівні теми (уроку), підручника (навчального року), комплекту підручників (усього курсу навчання).

Визначено *педагогічні умови* формування основ музичної культури школярів у дидактико-методичній системі, серед яких: систематичність і комплексність формування складових музичної культури в безпосередньому зв'язку з основними видами навчальної діяльності; максимальне врахування вікових психологічних, емоційних, музичних, творчих особливостей і потреб сучасної дитини; посилення творчої складової музичної освіти в усіх видах навчальної діяльності; гуманістичний підхід до врахування індивідуальних можливостей школяра зі створенням ситуацій успіху для кожного; коректність і ненав'язливість реалізації розвивальних і виховних завдань; зв'язок музичних, загальнокультурних і загальнорозвивальних впливів на учня в контексті формування його музичної культури.

6. *Результативність дидактико-методичної системи* підтверджена у ході довготривалого природного педагогічного експерименту, в основу якого покладено комплексне вивчення динаміки формування основ музичної культури дітей на початок, середину та завершення навчання у початковій школі (в умовах застосування розробленої методики) й експертну оцінку підручників „Музика” та „Музичне мистецтво” в ході широкої апробації на базі навчальних закладів різних областей України.

Для оцінювання динаміки формування основ музичної культури молодших школярів було визначено критерії та показники, що ґрунтуються на складових особистісної музичної культури, а також рівні її сформованості (початковий, середній, достатній і високий). Важливими умовами проведення діагностики стали забезпечення психологічно комфортного дослідження в реальній шкільній практиці та стабільність викладацького складу протягом усього періоду експериментальної роботи.

У результаті оцінювання музичної культури дітей у 1-му, 4-му та 8-му навчальних семестрах зафіксоване підвищення усіх показників і музичної культури в цілому. Водночас, кількість учнів з початковим рівнем сформованості музичної культури зменшилася, а чисельність школярів з високим рівнем зростає. Така динаміка надає підстави для визнання педагогічної доцільності впровадження експериментальної системи формування основ музичної культури молодших школярів.

7. Для забезпечення *наступності* формування музичної культури учнів початкової та основної школи підготовлено комплекти підручників „Музика” для 1-4 класів і „Музичне мистецтво” для 5-8 класів, що ґрунтуються на єдності цілей, завдань і педагогічних підходів до організації навчання.

Експериментальна апробація підручників „Музика” та „Музичне мистецтво” засвідчила їх ефективність стосовно формування музичної культури дітей, що дозволяє говорити про наявність цілісної культуротворчої дидактично-методичної системи загальної музичної освіти учнів початкової та основної школи й підтвердження гіпотези дисертаційного дослідження.

8. Виявлено, що важливим фактором реалізації ідей експериментальної системи формування музичної культури школярів є *особистість учителя*, що має поєднувати відповідні особистісні, професійно-педагогічні та музично-фахові якості.

Серед умов культуротворчої діяльності педагога визначені: забезпечення гуманістично-стимулювального стилю спілкування; індивідуальний підхід з урахуванням музичної обдарованості школярів; оптимістичне прогнозування та створення ситуацій успіху для кожної дитини; різноманітність і раціональність поєднання видів музичної діяльності, стимулювання активності учнів; широке застосування гри; творча спрямованість педагогічної діяльності тощо.

Фрагментарна діагностика професійної готовності вчителів до реалізації культуротворчих функцій загальної музичної освіти засвідчила проблемність забезпечення комплексного та гармонійного формування всіх компонентів музичної культури школярів і недостатньо професійне володіння педагогами теорією та практикою роботи з сучасним підручником музики тощо.

Для підвищення культуротворчої підготовки вчителів розроблено спецкурс „Основи формування музичної культури школярів”.

9. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теоретичного та практичного розроблення дидактико-методичної системи формування основ музичної культури дитини. *Перспективними напрямками* розвитку означеної проблеми вважаємо:

- підготовку цілісних дидактико-методичних комплексів (підручник – робочий зошит – методичний посібник і хрестоматія) для повного курсу музичної освіти учнів початкової та основної школи;
- забезпечення наступності реалізації культуротворчих функцій музичної освіти між дошкільною та шкільною ланками через створення відповідних навчальних і методичних матеріалів;
- удосконалення традиційного у вищих навчальних закладах курсу методики музичного виховання з орієнтацією на цілеспрямований розгляд питань культуротворчої музичної освіти школярів;
- спеціальну підготовку вчителів до роботи з підручниками „Музика” та „Музичне мистецтво”.

СПИСОК ОДНООСІБНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Лобова О.В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика : [Монографія] / Ольга Лобова. – Суми : ВВП „Мрія” ТОВ, 2010. – 516 с.

Навчальні програми, підручники, навчальні та методичні посібники (з грифами „Рекомендовано МОН України” та „Затверджено МОН України”)

2. Лобова О.В. Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів : 1-4 класи / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2004. – 64 с.
3. Лобова О.В. Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. 4 клас / О.В.Лобова // Початкова школа. – 2004. – № 8. – С. 59-61.
4. Лобова О.В. Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. 1 клас / О.В.Лобова // Початкова школа. – 2004. – № 9. – С. 41-47.
5. Лобова О.В. Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. 2 клас / О.В.Лобова // Початкова школа. – 2004. – № 11. – С. 31-34.
6. Лобова О.В. Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. 3 клас / О.В.Лобова // Початкова школа. – 2005. – № 2. – С. 42-45.
7. Лобова О.В. Музика / О.В.Лобова // Програми для середньої загальноосвітньої школи : 1-4 класи. – К. : Початкова школа, 2006. – С. 372-393. (Затверджено МОН України).
8. Лобова О.В. Музика. Програма / О.В.Лобова // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 1. – С. 6-11; № 2. – С. 6-7; № 3. – С. 5-7; № 4. – С. 4-6. (Затверджено МОН України).
9. Лобова О.В. Здрастуй, Музико! : Навч. посіб. для 2 (1) кл. Ч. I / О.В.Лобова. – К. : Освіта, 1998. – 96 с. – (Планета Барвистої Музики).
10. Лобова О.В. Світ чарівних звуків : Навч. посіб. для 2 (1) кл. Ч. II / О.В.Лобова. – К. : Освіта, 1998. – 96 с. – (Планета Барвистої Музики).
11. Лобова О.В. Здравствуй, Музыка! : Учеб. пособ. для 2 (1) кл. Ч. I. / О.В.Лобова. – К. : Освіта, 1998. – 96 с. – (Планета Разноцветной Музыка).
12. Лобова О.В. Мир волшебных звуков : Учеб. пособ. для 2 (1) кл. Ч. II. – / О.В.Лобова. – К. : Освіта, 1998. – 96 с. – (Планета Разноцветной Музыка).
13. Лобова О.В. Уроки музики в 2 (1) класі : Посіб. для вчителя / О.В.Лобова. – К. : Освіта, 1998. – 63 с. – (Планета Барвистої Музики).
14. Лобова О.В. Музика : Підруч. для 2 кл. / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2003. – 142 с.

15. Лобова О.В. Музыка : Підруч. для 3 кл. / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2004. – 143 с.
16. Лобова О.В. Музыка : Підруч. для 4 кл. / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2004. – 143 с.
17. Лобова О.В. Музыка : Учеб. для 2 кл. шк. с рус. яз. обучения / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2003. – 142 с.
18. Лобова О.В. Музыка : Учеб. для 3 кл. шк. с рус. яз. обучения / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2004. – 143 с.
19. Лобова О.В. Музыка : Учеб. для 4 кл. шк. с рус. яз. обучения / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2004. – 143 с.
20. Лобова О.В. Muzyka (Музыка) : Підруч. для 2 кл. загальноосв. навч. закл. з навчанням польськ. мовою / O.Łobowa. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
21. Лобова О.В. Muzyka (Музыка) : Підруч. для 3 кл. загальноосв. навч. закл. з навчанням польськ. мовою / O.Łobowa. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
22. Лобова О.В. Muzyka (Музыка) : Підруч. для 4 кл. загальноосв. навч. закл. з навчанням польськ. мовою / O.Łobowa. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
23. Лобова О.В. A zene vilaga (Музыка) : Підруч. для 2 кл. шкіл України з угорськ. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
24. Лобова О.В. A zene vilaga (Музыка) : Підруч. для 3 кл. шкіл України з угорськ. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
25. Лобова О.В. A zene vilaga (Музыка) : Підруч. для 4 кл. шкіл України з угорськ. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
26. Лобова О.В. Muzica (Музыка) : Підруч. для 2 кл. шкіл України з рум. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
27. Лобова О.В. Muzica (Музыка) : Підруч. для 3 кл. шкіл України з рум. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
28. Лобова О.В. Muzica (Музыка) : Підруч. для 4 кл. шкіл України з рум. мовою навч. / O.V.Lobova. – Львів : Світ, 2005. – 144 с.
29. Лобова О.В. Музичне мистецтво: Підруч. для 5 кл. / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2005. – 160 с.
30. Лобова О.В. Музичне мистецтво: Підруч. для 6 кл. / О.В.Лобова. – К. : Школяр, 2006. – 160 с.

Публікації у фахових виданнях:

31. Лобова О.В. Формування навчальних знань з музики / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми, 1999. – С. 322-329.
32. Лобова О.В. Розвиток мотивації музично-естетичної діяльності молодших школярів / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми, 2000. – С. 398-406.
33. Лобова О.В. Музично-естетична діяльність як основа формування музичної культури молодших школярів / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми, 2001. – С. 369-374.

34. Лобова О.В. Формування загальнонавчальних здібностей молодших школярів за програмою „Планета Барвистої Музики” / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Частина перша. – Суми, 2002. – С. 399-404.
35. Лобова О.В. Авторська програма „Музика”: новітні тенденції в музичній освіті молодших школярів / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Суми, 2003. – С. 381-387.
36. Лобова О.В. Дидактичні основи організації музично-творчої діяльності молодших школярів за програмою „Музика” / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Частина перша. – Суми, 2004. – С. 220-225.
37. Лобова О.В. Розвивальний компонент уроку за програмою і підручниками „Музика” / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Частина друга. – Суми, 2005. – С. 239-244.
38. Лобова О.В. Музична освіта школярів: стан, проблеми, перспективи / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Частина перша. – Суми, 2006. – С. 38-44.
39. Лобова О.В. Навчаємо мовою казки: дидактичні казки у підручниках „Музика” / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2007. – № 4. – С. 38-41.
40. Лобова О.В. Про музику – гармонією рим: дидактичні вірші у підручниках „Музика” / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2007. – № 9. – С. 28-32.
41. Лобова О.В. Виховний компонент музичної освіти школярів: діалектика національного та загальнокультурного / О.В.Лобова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : Збірник наукових праць / За заг. редакцією Євтуха М.Б. – Вип. 32. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 138-141.
42. Лобова О.В. Підручник музики: резерви виховного впливу / О.В.Лобова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. *Серія 14*. Теорія і методика мистецької освіти : Збірник наукових праць. – Вип. 4 (9). – К. : НПУ, 2007. – С. 48-52.
43. Лобова О.В. Підручник музики: історичні аспекти становлення / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Частина четверта. – Суми, 2007. – С. 52-59.
44. Лобова О.В. Музична освіта школярів України в контексті сучасних педагогічних тенденцій / О.В.Лобова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : Збірник наукових праць / За заг. редакцією Євтуха М.Б. – Вип. 35. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 100-104.
45. Лобова О.В. Мотиваційні елементи підручника в системі музичної освіти молодших школярів / О.В.Лобова // Молодь і ринок : Щомісячний науково-педагогічний журнал. – № 5 (40). – Дрогобич, 2008. – С. 41-46.
46. Лобова О.В. Розвивальний компонент початкової освіти у сучасних нормативних документах / О.В.Лобова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : Збірник наукових праць / За заг. редакцією Євтуха М.Б. – Вип. 37. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 146-150.

47. Лобова О.В. Зміст музичної освіти як чинник навчання та розвитку молодших школярів / О.В.Лобова // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 50. – Частина 1. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 343-348.
48. Лобова О.В. Тематичні розробки уроків музики у 1 класі: II семестр / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2008. – № 2. – С. 27-32; № 3. – С. 38-42.
49. Лобова О.В. Тематичне планування уроків музики: 1-2 класи / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2008. – № 8. – С. 42-47.
50. Лобова О.В. Сутність і структура дидактико-методичної системи формування музичної культури молодших школярів / О.В.Лобова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : Збірник наукових праць. – Вип. 7 (12). – К. : НПУ, 2009. – С. 189-195.
51. Лобова О.В. Особистість учителя музики як чинник формування музичної культури молодших школярів / О.В.Лобова // Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : Зб. наук. праць / Ред. кол. : М.І.Сметанський та ін. – Вип. 28. – Вінниця : ТОВ фірма „Планер”, 2009. – С. 354-359.
52. Лобова О.В. Культуротворчі тенденції у сучасній системі загальної музичної освіти школярів України / О.В.Лобова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 3. – С. 22-31.
53. Лобова О.В. Розвивальний потенціал загальної музичної освіти молодших школярів / О.В.Лобова // Нова педагогічна думка : Науково-методичний журнал. – Грудень. – Рівне, 2008. – С. 136-140.
54. Лобова О.В. Підручник у структурі сучасного уроку музики / О.В.Лобова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Випуск 2. – Полтава, 2009. – С. 17-23.
55. Лобова О.В. Тенденції розвитку вітчизняної музичної освіти за часів зародження та виникнення музичної педагогіки / О.В.Лобова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін. – Випуск 30. – Умань, 2009. – С. 229-236.
56. Лобова О.В. Методичні аспекти формування музично-теоретичних знань на уроках музики / О.В.Лобова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – № 6 (193), березень. – Частина I. – Луганськ, 2010. – С. 66-74.
57. Лобова О.В. Уроки музики очима вчителя початкових класів (результати анкетування) / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2010. – № 5. – С. 41-45.
58. Лобова О.В. Наукові основи педагогічної діагностики музичної культури школярів / О.В.Лобова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : Збірник наук. праць. – Вип. 42. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – С. 184-188.
59. Лобова О.В. Молодший школяр: штрихи музичного портрету / Ольга Лобова // Початкова школа. – 2011. – № 3. – С. 37-40.

60. Лобова О.В. Культуротворчий потенціал аналізу музичних творів на уроках музики / Ольга Лобова // Мистецтво та освіта. – 2011. – № 1. – С. 14-19.

Публікації у зарубіжних виданнях

61. Łobowa O. Podręczniki edukacji muzycznej dla szkoły podstawowej na Ukrainie (Підручник у музичній освіті школярів України) / Olga Łobowa // *Wychowanie muzyczne w szkole*. – Krakow, 2007. – № 3. – S. 25-30, 66-72.
62. Лобова О.В. Школьник – учебник – автор: литературный компонент в содержании учебной книги / О.В.Лобова // Автор как проблема теоретической и исторической поэтики : сб. науч. ст. В 2 ч. Ч. 2 / ГрГУ им. Я.Купалы ; редкол. : Т.Е.Автухович (отв. ред.) [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2008. – С. 376-384.
63. Лобова О.В. Мотивационные элементы учебника в системе музыкального образования школьников Украины / Ольга Лобова // *Kontexty hudebni pedagogiky II: sbornik prispevku z conference konane 28. – 29. brezna 2007 v Brandyse nad Labem – Stare Boleslavi*. – Praha, 2007. – S. 232-238.
64. Лобова О.В. Дидактичні казки та вірші в музичній освіті молодших школярів: досвід використання авторських підручників «Музика» / Ольга Лобова // *Studia artystyczne*. – Tom 5. Edukacja muzyczna wobec wyzwan XXI wieku / pod red. M.Kaczmarkiewicz. – Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2008. – S. 147-159.
65. Лобова О.В. Учебный репертуар как фактор воспитания школьника (на материале учебных программ и учебников Украины) / О.В.Лобова // Роль звуковой среды в формировании ментальности молодежи : Материалы международной научно-практической конференции. – Липецк : ЛГПУ, 2008. – С. 199-204.

Публікації у наукових збірниках і науково-методичних журналах, навчальні та методичні матеріали, статті, тези

66. Лобова О.В. Дидактичні особливості роботи за авторськими підручниками „Музика” в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів / О.В.Лобова // *Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: Теоретичні та методичні засади розвитку / Тези міжнародної наукової конфер.* – Київ – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. – С. 261.
67. Лобова О.В. На шляхах до гармонії / О.В.Лобова // *Педагогічна Сумщина*. – 2004. – № 4. – С. 21-25.
68. Лобова О.В. Здрастуй, музико! : Робочий зошит для 1 кл. / Ольга Лобова. – К. : Школяр, 2007. – Ч. I. – 40 с.
69. Лобова О.В. Здрастуй, музико! : Робочий зошит для 1 кл. / Ольга Лобова. – К. : Школяр, 2007. – Ч. II. – 48 с.
70. Лобова О.В. Музична обізнаність як складова музичної культури молодшого школяра / О.В.Лобова // *Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка у 2009 р.* – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – С. 220-221.

71. Лобова О.В. Наукові основи педагогічної діагностики музичної культури школярів / О.В.Лобова // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку / Матеріали II міжнародної наукової конференції (28-30 вересня). – Суми : СумДПУ, 2010. – С. 101-102.
72. Лобова О.В. Музична вихованість як складова музичної культури молодшого школяра / О.В.Лобова // Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка у 2010 р. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. – С. 211-212.
73. Лобова О.В. Музична культура молодших школярів як феномен загальної музичної освіти / О.В.Лобова // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VIII педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О.П. Рудницької / гол. ред. І.А. Зязюн. – Вип. 3 (7). – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – С. 351-353.
74. Лобова О.В. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів як чинник формування музичної культури школярів / О.В.Лобова // Матеріали науково-практичного семінару „Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін та курсів духовно-етичного спрямування”. – Чернівці, 2011. – С. 19-27.
75. Лобова О.В. Учитель музики та школяр в світлі спостережень і статистики / О.В.Лобова // Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Суми : Вінніченко М.Д., 2011. – С. 103-105.

АНОТАЦІЇ

Лобова О.В. Дидактико-методична система формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2011.

У процесі дослідження виявлено, що метою особистісно орієнтованої загальної музичної освіти молодших школярів є формування основ їхньої музичної культури – інтегративного утворення, яке забезпечує дитині можливість усвідомленого спілкування з музичним мистецтвом і є необхідною складовою її різнобічного виховання та розвитку.

Запропоновано структуру музичної культури молодшого школяра, що містить блоки музичної спрямованості, обізнаності, вихованості й музично-

творчої розвиненості, які набувають змістовно-широких, особистісно орієнтованих властивостей.

Обґрунтовано дидактико-методичну систему формування основ музичної культури молодших школярів, стрижнем якої є розроблення інноваційного змісту й методики музичної освіти, а специфічною структурною одиницею – підручник, де інтегруються особливості цільового, методологічного, змістового, процесуального, результативно-оцінювального й особистісних компонентів.

У межах системи створено програму „Музика, 1-4 класи” та підручники з музики й музичного мистецтва для 1-8 класів загальноосвітніх закладів.

Розкрито шляхи забезпечення наступності музичної освіти учнів початкової й основної школи та професійного вдосконалення вчителів музики.

Ключові слова: дидактико-методична система, основи музичної культури молодших школярів, зміст загальної музичної освіти, підручники з музики та музичного мистецтва.

Лобова О.В. Дидактико-методическая система формирования основ музыкальной культуры младших школьников в процессе общего музыкального образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2011.

В диссертации научно обоснована дидактико-методическая система формирования основ музыкальной культуры младшего школьника.

Выявлено, что целью личностно ориентированного общего музыкального образования целесообразно считать формирование музыкальной культуры, что обеспечивает ребенку возможность осознанного общения с музыкой и является необходимой составляющей его разностороннего воспитания и развития.

Предложенная структура музыкальной культуры школьника включает: музыкальную направленность (мотивационный, эмоциональный, аксиологический компоненты); музыкальную осведомленность (знания, умения и навыки); музыкальную воспитанность и музыкально-творческую развитость. В условиях гуманистического образования эти составляющие имеют целью достижение не только сугубо музыкальных, но и широких развивающих, воспитательных, культуротворческих функций.

Исследование показало сензитивность младшего школьного возраста для формирования основ музыкальной культуры, условием и средством которого является музыкальная деятельность.

Обоснована экспериментальная система формирования основ музыкальной культуры младших школьников, структура которой включает целевой, методологический, содержательный, процессуальный, результативно-

оценочный и личностный компоненты, а также учебник, где интегрируются все указанные составляющие.

Целевой компонент предполагает: формирование основ музыкальной культуры младшего школьника, задачи комплексного формирования ее компонентов и „сверхзадачи” гармоничного развития и разностороннего воспитания ребенка. Методологический компонент представлен философским, общепедагогическим, дидактико-методическим и внедряющим уровнями методологии.

Содержательный компонент является системообразующим фактором разработанной модели и реализуется в программе „Музыка, 1-4 классы”, созданных на ее основе учебниках и в учебном процессе. Структурными элементами содержания общего музыкального образования определены: мотивационно-ценностный, когнитивно-теоретический, деятельностно-практический, развивающий и воспитательный.

Процессуальный компонент реализуется в процессе обучения, структурными этапами которого являются: проектировочный, мотивационно-целевой, музыкально-деятельностный, контрольно-оценивающий и прогностический. Решение заданий каждого этапа осуществляется с применением системы общепедагогических и специальных методов обучения.

Модель содержания и процесса музыкального образования представлена в учебниках, которые рассматриваются как интегрирующий фактор реализации культуротворческих задач уроков музыки. Для обеспечения преемственности формирования музыкальной культуры в начальной и основной школе подготовлены учебники „Музыка” для 1-4 и „Музыкальное искусство” для 5-8 классов, основанные на единстве целей, задач и педагогических подходов к организации обучения.

Особенностями дидактико-методической системы являются: реализация цели и задач формирования и диагностики музыкальной культуры ребенка непосредственно в учебном процессе; гуманистическая и личностная ориентированность содержания, учебного процесса и оценивания деятельности детей; направленность всех компонентов обучения на гармоничное развитие и разностороннее воспитание школьника; приоритет игровых, развивающих, творческих, диалогических методов обучения; возможность свободной трактовки содержания и организации учебной деятельности; минимизация основного содержания с введением дополнительного материала для дифференциации обучения; подчиненность всех элементов урока (в т. ч. музыкальных произведений) его теме и т.д.

Среди педагогических условий формирования музыкальной культуры школьников в экспериментальной системе определены: систематичность и комплексность формирования всех компонентов музыкальной культуры в непосредственной связи с видами учебной деятельности; усиление творческой составляющей музыкального образования; гуманистический подход к учету индивидуальных возможностей школьника с созданием ситуаций успеха для каждого ребенка; корректность и ненавязчивость реализации развивающих и

воспитательных задач; взаимная связь музыкальных, общекультурных и общеразвивающих влияний на ученика и др.

Эффективность предложенных подходов подтверждена результатами продолжительного педагогического эксперимента. Качественный и количественный анализ динамики сформированности основ музыкальной культуры детей, апробации и мониторинга учебников подтверждают целесообразность внедрения экспериментальной модели в систему общего музыкального образования школьников.

Определены пути совершенствования профессиональной подготовки педагогов, для которых разработан спецкурс „Основы формирования музыкальной культуры школьников”.

Ключевые слова: дидактико-методическая система, основы музыкальной культуры младших школьников, содержание общего музыкального образования, учебники по музыке и музыкальному искусству.

Lobova O.V. Didactic and methodical system of shaping the basis for musical culture of primary schoolchildren as a part of musical education. – Manuscript.

Thesis for a doctor's degree in pedagogical science in speciality 13.00.02 – the Theory and Methods of teaching Music. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The research reveals that personally-oriented musical school education should be aimed at forming the basis for musical culture of a pupil. Musical culture is viewed here as a complete personal virtue which lets a child profoundly comprehend the art of music and is a necessary part of all-round upbringing and evolution of personality.

The research suggests a structure of the musical culture of primary schoolchildren that includes such notions as musical orientation, knowledge, good breeding, musical talent and creativity. That acquire substantial, personally-oriented qualities.

The author substantiates a didactic and methodical system of shaping the basis for musical culture of primary schoolchildren, which is first of all concentrated on the elaboration of innovational content and methods of musical education. The author suggests a textbook as a specific structural unit to integrate the peculiarities of purpose, methodological, substantial, procedure, marking/result evaluation and personal components of the educational model.

The system envisages the syllabus “Music, years 1-4” and textbooks concerning music and art of music for schoolchildren of the years 1-8. The thesis also determines the means of ensuring succession of musical education at primary and secondary school as well as of professional perfection of teachers.

Key words: didactic and methodical system, basis for musical culture of primary schoolchildren, maintenance of universal musical education, textbooks concerning music and art of music.